

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МЕТАЛУРГІЙНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

Н.Г. Шпанковська, Г.О. Король, В.М. Петров, С.А. Мушнікова

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

Частина 1. Теорія економічного аналізу

**Затверджено на засіданні Вченої ради академії
як навчальний посібник**

Дніпропетровськ НМетАУ 2006

УДК 65.053

Шпанковська Н.Г., Король Г.О., Петров В.М., Мушнікова С.А. Економічний аналіз. Частина 1. Теорія економічного аналізу: Навч. посібник.– Дніпропетровськ: НМетАУ, 2006. – 55с.

Висвітлені сутність та взаємозв'язки основних наукових категорій економічного аналізу в умовах трансформації до ринку. Наведені: організація аналітичної роботи, її інформаційне забезпечення, запитання до самостійної роботи, самоконтролю та підготовки до тестування

Призначений для студентів напрямків "Менеджмент" і "Економіка та підприємництво" та для системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів в ПІК та на підприємствах.

Відповідальна за випуск Р.Б. Сокольська, канд екон. наук, доц.

Рецензент

О.С.Галушко, д-р екон. наук. проф.(НГУ)
К.Ф.Ковальчук, д-р екон.наук.проф.(НМетАУ)

- © Національна металургійна академія України, 2006
- © Шпанковська Н.Г., Король Г.О., Петров В.М., Мушнікова С.А., 2006

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Тема 1. Роль та значення економічного аналізу в системі менеджменту	5
1.1. Особливості економічного аналізу.....	5
1.2. Економічний аналіз як підфункція менеджменту.....	7
1.3. Зміст економічного аналізу.....	7
Тема 2. Основні категорії економічного аналізу	10
2.1. Поняття та роль категорій економічного аналізу.....	10
2.2. Предмет, об'єкт та суб'єкт економічного аналізу.....	11
2.3. Ціль та задачі економічного аналізу.....	14
2.4. Принципи економічного аналізу.....	15
2.5. Методологія, метод та методика економічного аналізу.....	18
Тема 3. Види економічного аналізу	19
3.1. Класифікація видів економічного аналізу.....	19
3.2. Стисла характеристика видів економічного аналізу.....	22
Тема 4. Система методів та прийомів економічного аналізу	25
4.1. Специфічні методи економічного аналізу.....	26
4.2. Методи та прийоми аудиту.....	37
Тема 5. Організація аналітичної роботи	40
5.1. Суб'єкти економічного аналізу.....	40
5.2. Етапи та зміст економічного аналізу.....	41
Тема 6. Інформаційне забезпечення економічного аналізу	44
6.1. Вимоги до економічної інформації.....	44
6.2. Класифікація аналітичної інформації.....	45
6.3. Джерела інформаційного забезпечення економічного аналізу.....	47
Питання до самоперевірки	48
Рекомендована література	52

ВСТУП

За останні роки з'явилося багато видань, присвячених аналізу діяльності підприємств. Але в них головним чином розглядаються питання фінансового аналізу. Це цілком закономірно, бо в ринкових умовах всі учасники ринку зацікавлені оцінкою фінансового стану та його стійкості.

Однак слід зазначити, що фінансовий аналіз є важливішою, але складовою частиною економічного аналізу, надводною вершиною айсберга, умовно кажучи. А залежить фінансовий стан від результатів виробничо-господарської діяльності. І шукати шляхи поліпшення фінансового стану та підвищення його стійкості, в першу чергу, слід у напрямках зростання ефективності виробничо-господарської (на підприємствах) та банківської діяльності, що є предметом економічного аналізу.

У комплексному вирішенні проблем підвищення ефективності діяльності суб'єкта господарювання будь-якої форми власності економічному аналізу належить провідне місце, бо його метою є дослідження використання ресурсів та виявлення резервів (тобто тієї їх частини, що не використовується) для їх подальшої мобілізації.

Опанування теоретичними положеннями та придбання умінь їх практичного використання щодо пошуку указаних резервів та оцінки їх впливу на економічні (в тому числі і фінансові) показники діяльності неможливі без самостійної індивідуальної роботи студентів. Конспект лекцій пропонує методичні рекомендації щодо поглибленого вивчення теоретичних категорій економічного аналізу та вибору і використання методів і прийомів під час його проведення, тобто при вирішенні імітаційних вправ, розборі й аналізі конкретних господарських ситуацій.

Для придбання умінь і навичок колективної аналітичної роботи, яка потребує і розподілу, і взаємодій, і взаємовідносин внаслідок її складності і трудомісткості, передбачається самостійна індивідуальна попередня підготовка до участі у діловій грі.

Для поточного контролю знань пропонуються варіанти базових тестових завдань.

Методика економічного аналізу розглянута в другій частині опорного конспекта лекцій [1,2].

Тема 1. Роль та значення економічного аналізу в системі менеджменту.

Провідне місце дисципліни зумовлене задачами економічного аналізу в системі менеджменту як підфункції управління діяльністю господарюючих суб'єктів будь-якої форми власності: він є важливою складовою частиною і фінансового менеджменту, і аудиту. Без економічного аналізу неможливо приймати управлінські рішення, спрямовані на підвищення прибутковості і ефективності фінансово-господарської діяльності, виявлення і усунення причин збитковості або низької рентабельності та забезпечення стійкого фінансового стану підприємства, банку або іншого господарюючого суб'єкта.

1.1. Особливості економічного аналізу

Досліджуючи конкретне поняття "економічний аналіз", необхідно, пізнавши його істинне буття, перейти до його суті, а від неї - до змісту економічного аналізу.

Корінне слово "аналіз" походить з грецького *analysis* – це розкладання, розчленення, розбір. Аналіз - це метод наукового дослідження шляхом розкладання предмета на складові частки або уявлюваного розчленення об'єкта на притаманні йому складові частини за допомогою логічної абстракції.

Аналіз поряд з синтезом має велике значення в науковому пізнанні. "Мислення складається стільки ж в розкладенні предметів свідомості на їхні елементи, скільки в об'єднанні, пов'язаних один з одним елементів у єдність. Без аналізу немає синтезу" (Енгельс).

Аналіз виступає у діалектичній, суперечній єдності з поняттям синтезу, тобто з'єднанням раніше розподілених частин в одне ціле та дослідження предмету аналізу в його цілості та взаємозв'язку складових елементів. Аналіз - синтез є синонімом будь-якого наукового дослідження.

Розкладання дозволяє проникати в глибинну сутність явищ та процесів господарської діяльності, що аналізуються, виявляти та розуміти зв'язки між елементами цих процесів та в цілому, пізнати залежність від об'єктивних та суб'єктивних факторів.

Такий підхід дає можливість узагальнити одержані аналітичні дані, виявити причини і наслідки змін явищ та процесів, що досліджуються, та активно впливати на їх розвиток.

Тобто економічний аналіз є методом дослідження фінансово-господарської діяльності організацій (підприємств, банків, страхових компаній

та інших господарюючих суб'єктів) та їх структурних підрозділів (цехів, філій та інше).

Економічний аналіз як прикладна наука являє собою систему спеціальних знань, що базуються на економічних основах діяльності та розвитку систем і спрямовані на пізнання методології оцінки та планування виробничої та фінансово-господарської діяльності системи (організації та її підрозділів, об'єднань організацій та інше).

Особливостями економічного аналізу є:

1. Використання системи техніко-економічних показників, за допомогою яких надається кількісна характеристика явищ, процесів господарської діяльності об'єкта економічного аналізу, які досліджуються з різних боків. Показники ранжируються за значущістю та групуються у підсистеми. Так, оцінка інвестиційної привабливості акціонерного товариства у зовнішньому фінансовому аналізі надається за допомогою системи показників ліквідності, платоспроможності, ділової активності, ефективності; показниками системи ефективності виступають: рентабельність усього капіталу, рентабельність власного капіталу, рентабельність продаж, рентабельність функціонуючого капіталу та інші.

2. Усі показники підлягають кількісному вимірюванню та оцінці їх впливу на узагальнюючі показники. Наприклад, при факторному аналізі рентабельності всього капіталу надається кількісна оцінка зміни його внаслідок впливу: загальних та адміністративних витрат, виплати відсотків та дивідендів; валового прибутку, підсумку балансу.

3. Системи та підсистеми показників визначаються у взаємозв'язку, взаємозалежності, взаємообумовленості внаслідок причинно-наслідкових зв'язків між господарськими явищами та процесами та між ними і зовнішнім середовищем.

4. У ринкових умовах доцільно формувати системи показників та аналізувати їх з позицій різних інтересів користувачів аналітичної інформації - засновників та володарів, трудового колективу та профспілок, податкових органів та інших, або з урахуванням взаємних інтересів та потреб партнерів (наприклад, у системі "банк - підприємство").

Від форми зв'язку між показниками залежить вибір методів економічного аналізу.

1.2. Економічний аналіз як підфункція менеджменту

Економічний аналіз – наука прикладна. Роль економічного аналізу витікає з його місця у менеджменті.

Загальновизнаною на сучасному етапі розвитку управління є необхідність постійного виконання основних функцій менеджменту: планування, організації, мотивації та контролю. Як видно з рисунка 1.1, економічний аналіз є підфункцією контролю, аналіз забезпечує циклічне та безперервне виконання загальних функцій менеджменту.

На основі результатів економічного аналізу науково обґрунтовуються управлінські рішення щодо подальшого розвитку суб'єкта господарювання. Крім того, підлягають аналітичній оцінці якість та кількість виконання усіх функцій та підфункцій менеджменту з метою їх подальшого поліпшення та підвищення ефективності виконання кожної з них зокрема та управлінської діяльності взагалі, наприклад, аналіз системи планування, аналіз програмного забезпечення, аналіз організаційного рівня виробництва, аналіз систем стимулювання праці, аналіз ефективності контролю та інше.

1.3. Зміст економічного аналізу

Економічний аналіз як наука – це система спеціальних знань про стан господарської діяльності. Суттєвість її на тому чи іншому рівні управління відображають господарські процеси, які складаються із сукупності господарських фактів, явищ та ситуацій.

Ця система знань містить дослідження економічних явищ і процесів у взаємозв'язку та взаємообумовленості і оцінку їх з позицій інтересів усіх учасників ринкових відносин. Загальна схема змісту економічного аналізу діяльності суб'єкта господарювання наведена на рисунку 1.2.

Розкриття тенденцій і пропорцій господарського розвитку з виявленням та оцінкою внутрішньогосподарських резервів, наукове обґрунтування бізнес-планів та об'єктивна оцінка їх виконання, виявлення позитивних і негативних факторів та кількісне вимірювання їх впливу на ефективність діяльності та інше – це призначення та зміст внутрішнього економічного аналізу.

Рис. 1.1. Економічний аналіз в системі менеджменту

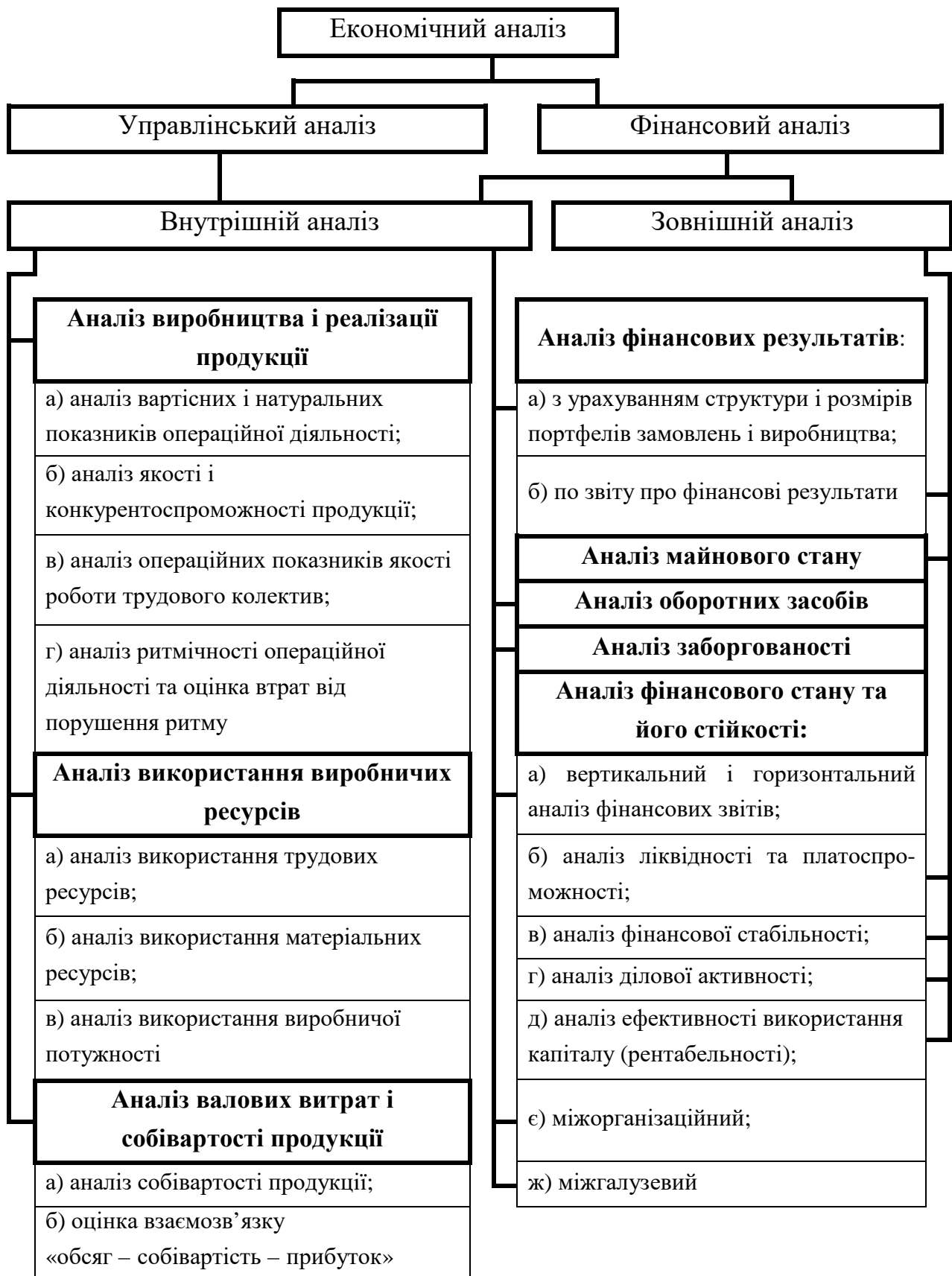

Рисунок 1.2. Зміст економічного аналізу діяльності підприємства.

Важливе місце в ньому займають маркетингові дослідження (аналіз зібраної інформації, аналіз вимог до товару, аналіз фірмової структури ринку, аналіз стану конкурентів, виявлення і аналіз витрат на виробництво, порівняльний аналіз альтернативних програм маркетингу, аналіз виконання маркетингових програм та інше).

Зовнішній фінансовий аналіз як складова частина економічного аналізу проводиться кредиторами, податковими органами, акціонерами, аудиторськими фірмами, постачальниками і інвесторами. Внутрішньогосподарський фінансовий аналіз є зв'язуючим ланцюгом між ним та внутрішньогосподарським виробничим аналізом. Слід зазначити, що результати виробничої діяльності обумовлюють, головним чином, фінансовий стан підприємства.

Тема 2. Основні категорії економічного аналізу

2.1. Поняття та роль категорій економічного аналізу

Теорія та метод економічного аналізу як науки та навчальної дисципліни відображаються в її категоріях, тобто поняттях, характерних для цієї науки, які розкривають її зміст.

Під категорією (від грецького *kategoria* - визначення, судження) розуміється така форма мислення, яка відображає певну сторону закономірної цілісності фінансово-господарчої діяльності, встановлює порядок зв'язку емпіричних знань у систему і становиться, таким чином, законом логічного синтезу суспільних явищ та процесів.

Категорія економічного аналізу - це загальне, фундаментальне визначення, яке відображає найбільш суттєві, закономірні зв'язки та відносини у господарській діяльності, що підлягають дослідженню окремо, але у невідривному зв'язку з іншими категоріями. Визначають категорії економічного аналізу економічна теорія та теорія економічного аналізу.

Практичне виконання економічного аналізу в організаціях будь-якої форми власності потребує ґрунтовних знань практично з усіх загальнонаукових, професійно-орієнтованих та спеціальних дисциплін внаслідок щільного зв'язку з ними, бо на них економічний аналіз базується. Це потребує знань та використання категорій і економічного аналізу і загальних економічних категорій.

Перелік та сутність деяких категорій економічного аналізу в ринкових умовах та в перехідний до них період потребує коригування у зв'язку зі зміною умов діяльності суб'єктів господарювання, розширенням видів діяльності, підвищенням самостійності та інше. Наприклад, поява таких нових учасників, як засновники - володарі підприємств [1 – 3] викликає необхідність проведення дослідження господарських явищ та процесів з урахуванням їх інтересів при постановці цілей економічного аналізу та вирішенні аналітичних задач, при виборі методів економічного аналізу та інше.

Головним у категорійному розгляді певного поняття є вирішення питання щодо сутності, характеристики, внутрішньо-притаманних її змісту. Наукові поняття або категорії економічного аналізу сформувалися в ході розвитку науки. Вони відповідають на запитання: що це таке?

Виходячи із завдань принципової вимоги упорядкування термінологічного апарату, розглянемо сукупність понять економічного аналізу, яка включає специфічні категорії, що несуть основне змістовне навантаження економічного аналізу: аналіз, синтез; предмет, суб'єкт та об'єкт економічного аналізу; аналітичні показники; фактори діяльності; причини, резерви підвищення ефективності діяльності; цілі та задачі економічного аналізу; його види; принципи аналізу; методологія, методика та метод економічного аналізу; інформація та організація економічного аналізу.

2.2. Предмет, об'єкт та суб'єкт економічного аналізу

Як і кожна наука, економічний аналіз має свої предмет та об'єкт дослідження.

Під **об'єктом** дослідження в економічному аналізі розуміють об'єктивну реальність – діючі суб'єкти господарювання усіх форм власності - підприємства сфери виробництва та послуг, фінансові установи та інше.

Предметом економічного аналізу є суттєва сторона об'єкта, а саме – проблеми господарської діяльності організацій та їх об'єднань (на стадіях виникнення, становлення, розвитку, а також банкрутства) і її результати, що складаються під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів і відображаються через систему показників фінансово-господарчої діяльності організацій. Використання та вивчення стану і динаміки зміни економічних показників і факторів, що на них впливають, дозволяють: встановлювати тенденції господарського розвитку, обґрунтовувати управлінські рішення, контролювати

виконання встановлених завдань, вимірювати розмір резервів підвищення ефективності господарчої діяльності, розробляти конкретні заходи щодо мобілізації визначених резервів.

Факторами діяльності є об'єктивні та суб'єктивні умови здійснення конкретних господарських явищ та процесів. Об'єктивні фактори відображають дії економічних законів та вплив зовнішнього середовища; суб'єктивні фактори - це внутрішні умови функціонування господарюючого суб'єкта.

Під **резервами діяльності** організацій розуміється невикористана з будь-яких причин частка їх ресурсів (матеріальних, технічних, трудових, паливно-енергетичних, фінансових, земельних, інформаційних). **Причини** – це обставини, що зумовлюють інші господарські явища чи процеси. Вони деталізують фактори діяльності. У більшості методичних джерел економічного аналізу ототожнюються категорії причини та фактори внаслідок їхнього щільного зв'язку, але слід враховувати, що фактор потребує обов'язкового кількісного вимірювання його впливу на зміну будь-якого узагальнюючого показника діяльності організації

Зміст предмета економічного аналізу визначає його взаємозв'язки з іншими категоріями – об'єктом, суб'єктом, принципами та ін. Сукупність знань про предмет утворює систему, а в подальшому - теорію та шляхи оновлення цих знань. **Теорія** економічного аналізу - це логічні узагальнення практичного досвіду, втіленого в основних ідеях - поняттях про предмет або явище.

Інформація (від латинського *informare* – зображати, складати поняття) – знання про оточуючий світ, процеси, що протікають у ньому і їх сприймають інформаційні системи в процесі життєдіяльності та роботи. Економічний аналіз базується на системі економічної інформації, яка є предметом праці управлінського персоналу, в тому числі аналітиків і аудиторів.

Економічна інформація – це сукупність знань про господарську діяльність організації, тобто дані: обліку, позаоблікові, планово-нормативні, досліджень та інші (це внутрішня інформація) та економічна, ділова, соціальна, екологічна та інша інформація про стан зовнішнього середовища (це зовнішня інформація). Від достовірності та повноти економічної інформації залежить якість управлінських рішень: аналітичних, планових та інших.

Таким чином, предмет економічного аналізу потребує інформації, за допомогою якої характеризується стан об'єкта економічного аналізу і зовнішнього середовища та результати господарчої діяльності. Об'єкт

економічного аналізу і середовище, що впливає на нього, динамічні, мінливі, що вимагає нової інформації.

Предмет економічного аналізу визначає задачі економічного аналізу, які витікають з його цілей.

Якщо предмет економічного аналізу відповідає на питання – “що досліджується?”, об'єкт економічного аналізу конкретизує рівень управління, що підлягає аналізу (підприємство, його структурні підрозділи; об'єднання організацій та інше), то суб'єкт аналізу встановлює – хто виконує економічний аналіз?

Під час розглядання сутності категорії - **суб'єкт** економічного аналізу необхідно враховувати наступне:

по-перше, організація як складна соціально-економічна система, включає (з позицій теорії менеджменту) дві взаємопов'язані підсистеми: керуючу підсистему (суб'єкт управління) та підсистему, що управляється (об'єкт управління).

По-друге, на підставі визначення об'єкта економічного аналізу як суб'єкта, який господарює (згідно з термінологією українського законодавства щодо господарчої діяльності [3]) не слід змішувати поняття: суб'єкт управління; суб'єкт господарювання (це об'єкт економічного аналізу); суб'єкт економічного аналізу.

Суб'єктом економічного аналізу є його виконавець. Враховуючи складність, велику трудомісткість економічного аналізу та необхідність розглядання результатів господарчої діяльності з позицій різних користувачів аналітичної інформації, економічний аналіз проводиться різними суб'єктами. Внутрішній аналіз проводиться суб'єктом управління господарюючого суб'єкта. Зовнішній аналіз діяльності суб'єкта господарювання та його об'єднань проводиться зовнішніми незалежними суб'єктами економічного аналізу: аудиторськими фірмами, банками, фінансовими органами, акціонерами та ін. Але суб'єкт управління господарюючого суб'єкта виконує і зовнішній попередній аналіз своєї діяльності, і внутрішній аудит, що свідчить про нерозривний щільний зв'язок між внутрішнім та зовнішнім аналізом.

Організація аналітичної роботи як категорія економічного аналізу - це сукупність заходів, спрямованих на якісне, повне та своєчасне виконання підфункції менеджменту – економічний аналіз. Вона містить: проектування та удосконалення аналітичних процесів, організацію праці аналітиків, оптимальний розподіл аналітичних конкретних функцій, удосконалення

методичного та інформаційного забезпечення аналітичної роботи на суб'єкті господарювання.

2.3. Ціль та задачі економічного аналізу

Ціль економічного аналізу тісно пов'язана з ціллю функціонування суб'єкта господарювання. Остання взагалі сформульована Законом "Про підприємства в Україні" як максимізація прибутку. Згідно з цим, ціль економічного аналізу заключається у виявленні резервів підвищення ефективності діяльності організації щодо їх подальшого використання.

Ціль економічного аналізу більш конкретно виражається в його задачах. Досягається ціль ЕА поетапно, послідовно, за допомогою вирішення комплексу взаємопов'язаних аналітичних задач. Аналітичні задачі деталізують мету аналізу, відображають її складові частини. Задачі визначаються суб'єктом ЕА залежно від предмета та об'єкта економічного аналізу.

Важливішими **задачами ЕА**, які стали класичними, є:

1. Оцінка напруженості, обґрунтованості, якості бізнес-планів, норм, нормативів.
2. Оцінка реальності, обґрунтованості та оптимальності управлінських рішень.
3. Об'єктивна, всебічна оцінка виконання встановлених завдань (планів, стандартів, норм, нормативів).
4. Дослідження динаміки показників діяльності для виявлення тенденцій господарського розвитку.
5. Визначення відхилення досягнутого рівня показників відносно планових показників та звітних показників попередніх періодів.
6. Виявлення та кількісна оцінка впливу окремих факторів на узагальнюючі показники діяльності.
7. З'ясування причин, що зумовлюють вплив окремих показників – факторів (фактори другого, третього і т.д. порядку або факторів, кількісне вимірювання яких неможливе).
8. Контроль за здійсненням вимог господарського та комерційного розрахунків.
9. Виявлення, вивчення та поширення передового вітчизняного та світового досвіду діяльності аналогічних об'єктів (в першу чергу – конкурентів).

10.Визначення та вимірювання внутрішніх і зовнішніх резервів діяльності (невикористаних можливостей виконання бізнес-планів, покращання показників діяльності, удосконалення виробництва та інше).

11.Розробка конкретних заходів, спрямованих на: усунення недоліків, втрат та збитків; використання досягнень науки та передового досвіду для мобілізації встановлених резервів підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства, організації.

12.Контроль за ходом впровадження заходів, спрямованих на реалізацію резервів поліпшення результатів діяльності. Слід зазначити, що поява нових явищ та процесів, багатогранність господарських ситуацій, імовірний характер економічних процесів розширюють перелік задач ЕА.

Незалежні оцінки ліквідності, платоспроможності, ділової активності, ефективності діяльності організації – емітента та інші є задачами зовнішнього економічного аналізу для досягнення цілі цього аналізу - оцінки інвестиційної привабливості акціонерного товариства.

Економічний аналіз в рамках аудиту проводиться з метою об'єктивної, незалежної оцінки достовірності звітності та фінансового стану організації. Для досягнення цієї мети в зовнішньому ЕА вирішуються аналітичні задачі: встановлення суттєвості і змісту ділової активності клієнта; виявлення можливих передбачених, навмисних помилок і пропусків у звітності клієнта; оцінка використання ресурсів; оцінка фінансового стану, перспектив розвитку та інші.

2.4. Принципи економічного аналізу

Принципи економічного аналізу регулюють процедурну сторону його методології разом із складовою її частиною – методикою. **Принцип** – головне вихідне положення теорії; правила, вимоги, яким треба слідувати в будь-якій сфері діяльності. В аналітичній роботі слід дотримуватися системи принципів, що витікає з місця економічного аналізу в системі менеджменту організації. До системи принципів економічного аналізу належать три групи: основні(загальні) принципи менеджменту, часткові принципи контролю та специфічні принципи економічного аналізу.

1. До групи загальних принципів менеджменту належать:

Принцип єдиноначальності, який вимагає, що аналітик повинен одержувати накази тільки від одного безпосереднього начальника.

Принцип розподілу обов'язків реалізується спеціалізацією аналітичної роботи (наприклад, відділ маркетингу досліджує ринкові параметри, планово-економічний – координує та здійснює методичне забезпечення аналітичної роботи, крім того, виконує аналіз виробництва, загальних показників діяльності та інше; фінансовий відділ аналізує фінансовий стан і т.д.).

Оптимальне число рівнів – цього принципу дотримуються: при проектуванні та удосконаленні управління аналітичною роботою та структурних підрозділів, результати яких оцінюються.

Принципу централізації доцільно слідувати, коли аналіз ринку виконується не на рівні цехів, а відділом маркетингу підприємства, або холдинговою компанією для декількох суб'єктів господарювання.

Єдність первинної інформації необхідна для узагальнення результатів аналізу. Вона зумовлена взаємозв'язком структурних елементів об'єкта аналізу та предмета аналізу і необхідна для здобуття поетапних, проміжних та узагальнюючих аналітичних результатів.

Принцип зацікавленості аналітиків у якісному, своєчасному, глибокому та об'єктивному аналізі потребує вивчення та забезпечення у них мотивів до сумлінної праці, що буде сприяти і розвитку корпоративного духу у аналітиків.

2. Зважаючи на те, що аналіз є підфункцією контролю, це вимагає також дотримуватися в аналітичній роботі і часткових принципів контролю: всебічність, безперервність, масовість, гласність, дійовість(активність), справедливість, законність.

3. Третю групу комплексу принципів ЕА складають специфічні принципи економічного аналізу. До них належать такі правила і положення, яких повинні дотримуватися всі аналітики та аудитори, які виконують економічний аналіз.

Орієнтація на суспільні інтереси. Наприклад, якщо комерційний банк (КБ) аналізує кредитоспроможність підприємства-кредитора, КБ повинен орієнтуватися на суспільну значимість того виду діяльності, який кредитується, а не на чисто комерційні характеристики. Цей принцип почав своє існування з ініціативи японських банків у повоєнні часи щодо підйому національної економіки шляхом зниження на порядок ставки кредитування для вітчизняних виробників.

Принцип головного ланцюга (елемента) потребує виділити основну проблему, або елемент, що займає питому вагу у структурі будь-якого явища, процесу, і з неї починати аналіз та шукати резерви поліпшення стану цих явищ, процесів, діяльності. Наприклад, матеріальні витрати в собівартості продукції потребують першочергового поліпшення їх здійснення.

Оперативністю проведення аналізу і використання його висновків та пропозицій щодо усунення негативних причин досягається зниження втрат та збитків.

Комплексний, системний підхід до економічного аналізу визначається з одного боку різноманітністю видів діяльності, процесів, пов'язаних між собою; а з іншого боку – особливістю об'єкта ЕА як складової соціально-економічної системи. Зміни стану лише одного елемента через систему зв'язків викликають зміни стану в цілому, що відображається через систему економічних показників діяльності.

Єдність індуктивного методу (логічні умовиводи від одиничного випадку, явища або процесу до загального висновку; від окремих фактів – до узагальнення) та **дедуктивного методу** (від загальних закономірностей - до окремого випадку). Взнявши за основу це правило, при виконанні аналізу впливу існуючої податкової системи України на економіку конкретного підприємства конкретної галузі народного господарства і підтвердивши це досвідом інших підприємств та галузей, висновком аналізу є негативна оцінка податкової системи і необхідність її реформування. Це індуктивний підхід. Пам'ятаючи його єдність з дедуктивним підходом, слід проаналізувати, як зміни в податковій системі вплинуть на стан окремого підприємства та галузі.

Принцип історизму потребує проводити дослідження предмета та об'єкта економічного аналізу за тривалий період часу. Це важливо не тільки для об'єктивної оцінки тенденцій минулого, але потрібно і для прогнозної оцінки показників діяльності у перспективному економічному аналізі. Попередній досвід дозволить уникнути помилок, скористатися позитивними результатами господарської практики, виявити проблеми та шляхи їх вирішення минулими поколіннями. Це дасть можливість скоротити час щодо вирішення проблем та зберегти частку ресурсів.

Виявлення суперечностей у господарській практиці та способів їх усунення. Цей принцип реалізується в задачах економічного аналізу – виявлення причин виникнення цих суперечностей та розробка конкретних засобів щодо їх ліквідації.

Принцип єдності аналізу та синтезу було розглянуто вище.

Принцип комп'ютеризації. Його роль різко зросла в постіндустріальну еру функціонування суб'єктів господарювання. Окрім причин, наведених в класифікації видів аналізу за ознакою "рівень механізації аналітичної роботи", слід додати такі, як: розширення зв'язків, у тому числі світових; поява послуг системи Інтернет; проведення комп'ютерних торгів на біржах; різке зростання обсягу інформаційного забезпечення ЕА, необхідність його оновлення, підготовки, переробки; розширення часового горизонту (наприклад, для оцінки стійкості фінансового стану потрібна інформація про його стан за багато років).

Принципи економічного аналізу повинні знайти відповідне врахування і відображення в методології і методиці економічного аналізу.

2.5. Методологія, метод та методика економічного аналізу

У літературних джерелах немає загальновизнаного поняття терміна методологія. Її визначають: або як вчення, науку про загальні методи; або як комплекс заходів по дослідженню та практичному використанню методів [6,12]; як адекватне поняття парадигми складної сукупності світоглядів [7]; або ототожнюють з методом і як самостійну категорію не виділяють [8-11, 15, 17].

Під **методологією** економічного аналізу ми розуміємо загальний підхід до ЕА, який містить: теорію ЕА (теоретичною основою ЕА є економічна теорія та діалектичний матеріалізм); об'єкт і предмет ЕА; його принципи та методи; класичні цілі та задачі ЕА; його організаційне, методичне та інформаційне забезпечення. Тобто методологія економічного аналізу – це синтез перерахованих складових частин. Задачами методології ЕА є вивчення: закономірностей розвитку; методів та засобів дослідження; взаємозв'язків у сфері господарської діяльності.

Методика економічного аналізу, як складова частина його методології, відображає доцільну послідовність виконання аналітичних задач і супроводжується вибором конкретних методів аналізу щодо вирішення цих задач. Принцип комплексного підходу до аналізу потребує використання системи методик економічного аналізу, до якої належать: типова методика, що містить загальні підходи та положення; галузеві методики, які розроблюються на основі типової та враховують специфіку конкретної галузі; окремі методики аналізу конкретних проблем (наприклад, кризових ситуацій, аналіз

конкурентоспроможності продукції та інше) або методики внутрішнього користування в межах підприємства або банку.

Метод – від грецького *methodos* – дослідження. Метод економічного аналізу є засіб вивчення стану, зміни та взаємозв'язків господарських явищ та процесів. Він відповідає на запитання – як їх вивчати та аналізувати? У методі ЕА воедино поєднуються позитивні об'єктивні закономірності з цілеспрямованістю аналітика змінювати, перетворювати або поліпшувати досвід господарської діяльності.

На відміну від принципів економічного аналізу, яких слід дотримуватися, методи ЕА аналітик вибирає. Цей вибір визначається: ціллю аналізу та його задачами; характером явищ та процесів господарської діяльності, які досліджуються; видом економічного аналізу; часом на його проведення; наявними засобами; кваліфікацією аналітика і т.д. Принцип комплексності ЕА потребує використання системи методів економічного аналізу.

Тема 3. Види економічного аналізу

3.1. Класифікація видів економічного аналізу

Фінансово–господарська діяльність організацій у ринкових умовах складна та багатогранна і потребує подальшої диверсифікації. Це обумовлює необхідність проведення різноманітних видів економічного аналізу щодо дослідження результатів діяльності.

В основі класифікації видів ЕА лежать функції управління, бо жодна з них не виконується без аналітичної оцінки стану або проблеми, яка підлягає розгляду. Класифікація видів аналізу дозволяє систематизувати різноманітність видів аналізу; чітко визначити, окреслити місце кожного з видів в їх загальній системі; вона полегшує вибір методів та прийомів для проведення аналізу конкретного виду. Класифікація видів аналізу потребує попереднього обґрунтування ознак угруповання, тобто однорідних властивостей, що притаманні кожному конкретному виду аналізу, включеному в одну групу з іншими. Ознаки класифікації та види економічного аналізу наведені у таблиці 3.1.

Класифікація видів економічного аналізу

Признак угруповання	Вид аналізу
1.Сектор знань (підгалузь знань)	1.1. Теорія економічного аналізу 1.2. Макроаналіз 1.3. Мікроаналіз
2.Ціль та інформаційне забезпечення аналізу	2.1. Зовнішній аналіз 2.2. Внутрішній аналіз
3.Вид діяльності	3.1. Аналіз фінансового стану 3.2. Аналіз виробництва та реалізації продукції (робіт, послуг) 3.3. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності 3.4. Аналіз трудових показників 3.5. Аналіз екологічної діяльності й т.ін.
4.Міра охоплення видів діяльності	4.1. Повний (комплексний) аналіз діяльності суб'єктів господарювання (об'єднань) 4.2. Тематичний аналіз 4.3. Частковий аналіз 4.4. Локальний аналіз
5.Часова ознака	5.1. Оперативний аналіз 5.2. Поточний аналіз 5.3. Ретроспективний аналіз 5.4. Перспективний аналіз
6.Рівні управління господарством	6.1. Аналіз робочих місць 6.2. Аналіз роботи виробничих ділянок 6.3. Аналіз роботи цеху 6.4. Аналіз діяльності підприємств 6.3. Аналіз діяльності об'єднання 6.6. Аналіз результатів діяльності галузі 6.7. Аналіз результатів діяльності територіальних підрозділів 6.8. Аналіз результатів діяльності народного господарства
7.Ступінь охоплення об'єктів і економічних явищ та процесів	7.1. Суцільний аналіз 7.2. Вибірковий аналіз
8.Підхід до аналізу з врахуванням функцій товару та його вартості	8.1. Традиційний аналіз 8.2. Функціонально-вартісний аналіз

9.Остаточність результатів аналізу	9.1. Попередній аналіз 9.2. Остаточний аналіз
10.Можливість кількісної оцінки	10.1. Якісний 10.2. Кількісний
11.Ступінь механізації розрахункової аналітичної роботи	11.1. Автоматизований аналіз 11.2. Механізований аналіз 11.3. Машинно-ручний аналіз 11.4. Ручний аналіз

Важливою особливістю класифікації видів економічного аналізу є невідривний зв'язок між ними. Конкретний вид ЕА є носієм усіх ознак ЕА, що проілюстровано рисунком 3.1.

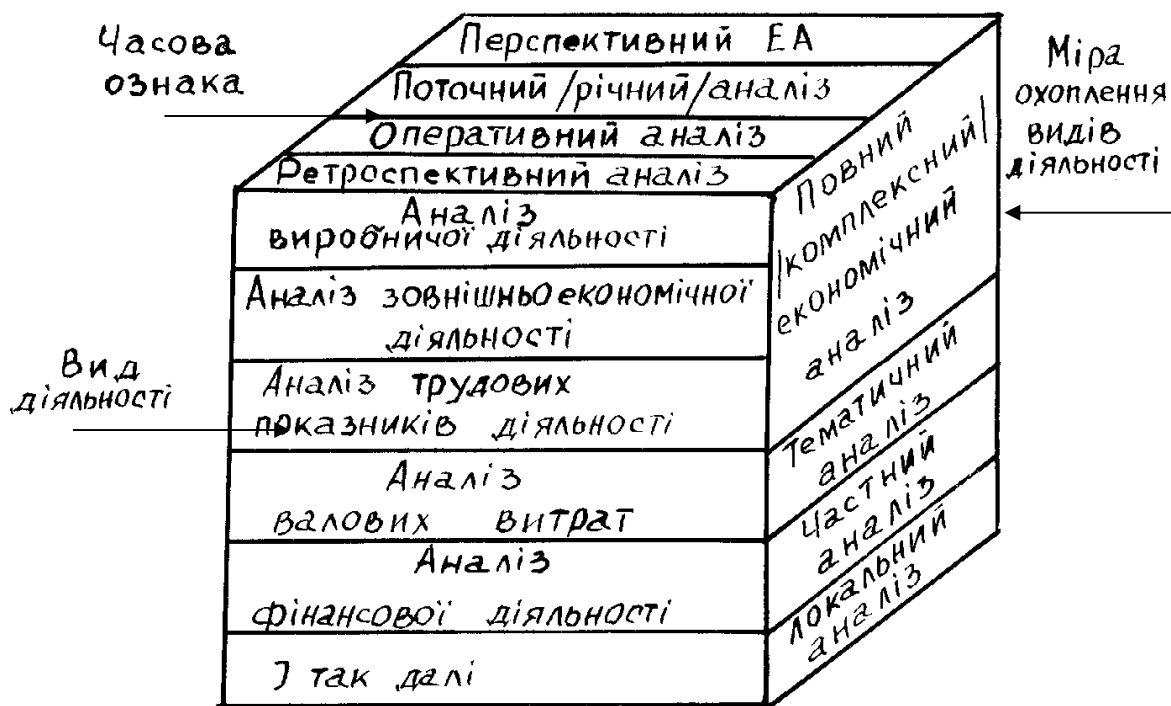

Рисунок 3.1. Фрагмент класифікації видів економічного аналізу

Як видно з рисунку 3.1, кожний вид економічного аналізу одночасно входить до різних груп, але має в них своє конкретне призначення. Наприклад, аналіз дебіторської заборгованості підприємства займає в системі економічного аналізу таке місце: за часовою ознакою він може бути і оперативним, і минулим, і поточним, і перспективним; досліджують її при проведенні тематичного аналізу фінансової діяльності суб'єкта господарювання, тобто це – частковий аналіз фінансового стану; вивчається дебіторська заборгованість і у внутрішньому, і в зовнішньому економічному аналізі; рівень управління, на якому має місце це господарче явище - підприємство, форми об'єднань

суб'єктів господарювання, галузь, економічний регіон, народне господарство, об'єднання країн; як правило, проводиться суцільний аналіз дебіторської заборгованості в рамках внутрішнього аналізу, та вибіркового її аналізу – в аудиті; це – традиційний аналіз і попередній (до складання звітів, щоб поліпшити фінансові результати за остаточний час до терміну здачі звіту), і остаточний, тобто по закінченню фінансового року; дебіторська заборгованість підлягає кількісній оцінці в аналізі, але на основі попередньої якісної оцінки і т.ін.

3.2. Стисла характеристика видів економічного аналізу

1. Економічний аналіз як наука підрозділяється на сектори або підгалузі знань. За цією ознакою виділяються такі види ЕА як: теорія ЕА, макроаналіз та мікроаналіз.

Теорія ЕА розкриває зміст, задачі (або завдання), предмет, методи, організацію аналітичної роботи. Вона узагальнює практичний досвід аналітичної роботи для здобуття нових теоретичних знань в цілях подальшого удосконалення та застосування їх при виконанні аналізу діяльності господарства, його галузей, первинних ланцюгів (якими є підприємства та інші суб'єкти господарювання).

Макроаналіз – це дослідження економіки в цілому та її найбільших складових частин. Макроаналіз охоплює діяльність підгалузей, галузей промисловості і народного господарства країни та об'єднань країн (СНД і інші). Це зведений аналіз системи узагальнюючих показників, який дозволяє виявити тенденції і закономірності їх розвитку та робити прогнози на майбутнє. Необхідність його проведення диктується потребами втручання держави в економіку, тобто для державного її регулювання, а також для порівняльної оцінки досягнень національної економіки у міжнародному товаристві.

Мікроаналіз проводиться на рівні суб'єкта господарювання (підприємства, комерційного банку, страхової компанії та ін.) та його структурних підрозділів. На його основі встановлюються тенденції розвитку, виявляються резерви підвищення ефективності та дається порівняльна оцінка вкладу структурних підрозділів в досягнення суб'єкта господарювання в цілому. Важливою складовою частиною мікроаналізу є техніко-економічний аналіз, який дозволяє виявити вплив техніки, технологій та організації виробництва на економічні показники: доходу, собівартості продукції,

прибутку, рентабельності та ін. При його проведенні вивчаються питання: використання виробничих потужностей; вплив капітальних ремонтів та інших перерв в роботі устаткування на обсяги виробництва та реалізації продукції; досліджуються результати роботи окремих агрегатів на базі технічних показників, таких, як: витрати сировини, матеріалів, енергії, тривалість виробничого циклу, якість матеріалів та ін.

Сучасні макроаналіз і мікроаналіз мають певну внутрішню єдність, оскільки вони базуються на єдиних теоретичних положеннях економічного аналізу.

2. Відповідно до цілей та інформаційного забезпечення проводяться внутрішній та зовнішній аналізи. Сутність їх відображена в параграфі “Цілі та задачі ЕА”. Головним джерелом інформації зовнішнього аналізу є баланс підприємства та звіт про фінансові результати, що друкуються у відкритій діловій періодиці за фінансовий рік. При проведенні внутрішнього аналізу як основна база використовуються дані матеріалів з усіх видів обліку, спеціально проведених досліджень, планова, нормативна та інша інформація.

3. Відносно діяльності, що підлягає оцінці, аналіз класифікується як: аналіз фінансової, виробничої, трудової, постачальної, збутової, екологічної, зовнішньо-економічної, соціальної діяльності та ін. В ринкових умовах результати фінансової діяльності визначають подальше існування або банкрутство суб’єкта господарювання. Але фінансовий стан його залежить від ефективності усіх видів діяльності, і в першу чергу – від результатів виробничої діяльності.

4. Згідно з мірою охоплення аналізом видів діяльності виділяються такі його види, як повний або комплексний аналіз діяльності підприємства, цеху, галузі і т.д.; тематичний, який охоплює певний вид діяльності; сукупність тематичних аналізів складає повний ЕА; частковий аналіз, в рамках якого розглядається конкретна частка тематичного аналізу (наприклад, аналіз ліквідності, платоспроможності, ділової активності – є складовими елементами тематичного фінансового аналізу; тематичний аналіз трудових показників є сукупність окремих елементів: аналізу продуктивності праці, аналізу забезпеченості трудовими ресурсами та аналізу затрат “живої праці”); в рамках проведення локального аналізу досліджується окрема проблема часткового аналізу (наприклад, аналіз дебіторської заборгованості по клієнтам, сумам її та строкам заборгованості; аналіз структури фонду заробітної плати; аналіз

скритого безробіття, плинності кадрів та ін.). Сукупність локальних аналізів складає частковий аналіз.

5. Класифікація за часовою ознакою відображає часові етапи управління згідно зі змістом його функцій: перспективний аналіз проводиться для порівняльної оцінки стратегій розвитку чи варіантів бізнес-планів при виконанні функцій планування; поточний (річний, квартальний, місячний) – виконуються для функції контролю; оперативний (за декаду, добу, зміну) – при реалізації функції організації та при оперативному контролі виробництва; ретроспективний (за минулі періоди) проводиться для визначення тенденцій показників щодо обґрунтування перспектив розвитку. Різновидом його є трендовий аналіз, особливістю якого є досить великий (10 років) період часу.

При аналізі трендів використовуються різноманітні масиви оброблених даних за минулий період для того, щоб знаходити і аналізувати значні зміни в розмірах та співвідношеннях коефіцієнтів за часом. Такий аналіз, наприклад, є основою для прогнозування прибутку; він досить поширений при оцінці грошових потоків. На підставі трендового аналізу виявляється циклічність господарських явищ і процесів та інше.

6. Рівні управління, на яких знаходиться об'єкт економічного аналізу, розподіляють аналіз на такі його види: аналіз робочих місць; аналіз роботи виробничих ділянок; аналіз роботи цеху; аналіз діяльності суб'єкта господарювання; аналіз діяльності об'єднань і т.д. Їх зв'язок потребує використання єдиного методичного підходу щодо формування системи показників.

7. Не завжди є необхідність або можливість охоплювати всі явища, процеси або об'єкти аналізу, наприклад, робочі місця або види продукції. Згідно з цим виділяється вибірковий аналіз (коли аналізуються декілька станків чи бригад, чи цехів для вивчення структури робочого часу; або коли аналіз якості продукції супроводжується її руйнуванням) та суцільний аналіз, що охоплює всі об'єкти ЕА та його предмети.

8. Згідно з підходом до аналізу продукції з врахуванням функції товару та його вартості виділяють традиційний аналіз та функціонально-вартісний аналіз (ФВА). В рамках традиційного аналізуються витрати на виробництво продукції (робіт, послуг). Особливість ФВА : розгляд функції, що виконує цей товар та визначення витрат на кожну функцію з подальшою оптимізацією і функцій, і витрат на виробництво.

9. Практика потребує мати результати аналізу до завершення звітнього періоду (наприклад, плани на наступний період складаються до завершення попереднього періоду; або суб'єкт господарювання складає попередні звіти за квартал для внутрішнього користування до його здачі у контрольні органи, щоб оцінити можливі результати та поліпшити їх). Це – попередній аналіз. А на основі фактичних результатів складається звітність в офіційно встановлені строки, на основі якої проводиться остаточний аналіз.

10. Аналіз розподіляється на якісний та кількісний залежно від можливості дати кількісну оцінку, що не завжди можливо. Тоді дається тільки якісна оцінка (наприклад, виявлення переваг та недоліків; оцінка типу як “краще – гірше”, “більше – менше”, “зростає – зменшується”). Кількісний аналіз потребує точної числової оцінки явищ та процесів. Слід зазначити, що категорії якість – кількість нерозривно пов'язані, що потребує попереднього проведення якісного аналізу (поставити його ціль, визначити задачі, вибрати методи, встановити зв'язки та ін.) з обов'язковим наступним проведенням кількісного аналізу.

11. В ринкових умовах потрібні оперативні аналітичні результати. Крім цього, велика трудомісткість аналітичної роботи теж вимагає класифікувати аналіз залежно від рівня її механізації. Від ступеня (або міри) механізації виділяється: автоматизований ЕА (коли в організації в складі автоматизованої системи управління організацією є підсистема “Економічний аналіз”); якщо в автоматизованому режимі виконуються декілька тематичних аналізів – це механізований аналіз. Деяка аналітична робота в певних умовах виконується на ЕКОМ, тобто в машинно-ручному режимі.

Тема 4. Система методів та прийомів економічного аналізу

Комплексний підхід до економічного аналізу вимагає використання системи засобів для дослідження господарських явищ та процесів. Як зазначалося вище, ці засоби залежно від складності розподіляються на прийоми (прості засоби вивчення явищ та процесів) та методи аналізу (тобто складніші засоби, які є сукупністю прийомів). Систему засобів дослідження господарської діяльності складають загальнонаукові методи (гіпотеза, аналогія, спостереження, експеримент і т.д.), загальні методи менеджменту (адміністративно-розпоряджувальні, економічні, соціально-психологічні), часткові методи контролю (інвентаризація, перевірка та інші) та специфічні

методи і прийоми економічного аналізу. Перші три групи засобів є предметом вивчення філософії, економічної теорії і менеджменту. Широке використання цих методів зумовлено місцем економічного аналізу в системі менеджменту, як його підфункції.

4.1. Специфічні методи економічного аналізу

Різноманітність даної групи засобів дослідження потребує систематизації. Більшість авторів поділяє їх на дві групи: традиційні методи і прийоми та економіко-математичні.

До першої відносяться прийоми: порівняння, перерахунок показників, абсолютні та відносні величини, абсолютні та відносні відхилення, середні величини, узагальнення, угруповання, ланцюгові підстановки, елімінування; балансовий та індексний методи, аналітичні таблиці, графічні методи та інші.

Другу групу складають такі економіко-математичні методи, що найбільш поширені в аналітичних дослідженнях, як: кореляційний метод аналізу, матричний метод, метод сіткового планування і управління, економіко-статистичні методи та інші.

У перехідний до ринкових умов період функціонування суб'єктів господарювання в Україні, як і в інших країнах СНД, використовуються такі методи та прийоми дослідження ринку: фінансові коефіцієнти, анкетування, експертних оцінок, кеш-фло та інші, а також методи аудиторських перевірок.

Порівняння – найбільш поширений прийом аналізу для виявлення ступеня використання матеріальних, сировинних, паливно-енергетичних, трудових, фінансових ресурсів на різних рівнях керування. Галузь його використання:

1. Для оцінки ступеня виконання завдань (плану, норми, стандарту): фактично досягнені в роботі підприємства (цеху, ділянки, бригади та ін.) результати зіставляються з плановими показниками за той же період часу: в стратегічному плані, річному, квартальному, місячному, добовому, змінному та ін.

$$O = \frac{B_{звіт}}{B_{пл.}} * 100\%,$$

де O – ступінь виконання плану за будь-яким показником, у %;

$B_{звіт}$ та $B_{пл.}$ – відповідно фактично досягнутий та запланований рівень показника в натуральному вимірюванні (т, чол, кВт-год і т.ін.), в умовно-натуральному вимірюванні (в базових тонах), в вартісному вимірюванні, в грошових одиницях, за трудомісткістю (в нормогодинах, чол.- год.).

2. Для вивчення динаміки (зміни в часі) показників та встановлення тенденцій їх розвитку. З цією метою фактично досягнутий рівень показника у поточному періоді порівнюється з звітними даними попередніх періодів часу або досягнутими в перший рік з трендового ряду ($B_{баз.}$):

$$J = \frac{B_{звіт}}{B_{баз.}} * 100\% \quad \text{або} \quad J = \frac{B_{звіт}}{B_{баз.}},$$

де J – індекс або темп росту (в % або частках одиниць відповідно) показника в порівнянні з базовим періодом (попереднім або першим роком, кварталом і т.ін.).

3. При проведенні міжзаводського порівняльного аналізу для виявлення, вивчення та узагальнення передового досвіду роботи. З цією метою порівнюються показники роботи даного підприємства (цеху, ділянки, бригади та ін.) з аналітичними показниками споріднених підприємств галузі та їх підрозділів. Зокрема, цей прийом широко вживався для вивчення, освітлення та узагальнення досвіду підприємств чорної металургії під час переходу на повний госпрозрахунок. На сьогодні він проводиться для оцінки діяльності конкурентів для виявлення їх сильних та слабких сторін.

4. Для виявлення відповідності індивідуальних витрат кожного підприємства суспільно необхідним витратам, відповідності індивідуальних рентабельності продукції та рентабельності виробництва – середньогалузевим а також для рейтингової оцінки банків, емітентів, структурних підрозділів. У даному випадку фактично досягнуті показники підприємства за поточний період часу порівнюються з середньогалузевими показниками за звітом за той же період, а при рейтинговій оцінці – з даними підприємства-еталона.

5. Для того, щоб пізнати рівень розвитку галузі та окремих її підприємств серед країн світової співдружності, проводиться зрівняння досягнутих

узагальнених показників (метало- та матеріалоемності, якості продукції, рівню безробіття, продуктивності праці, тривалості життя та ін.) з аналогічними показниками діяльності підприємств інших країн.

6. Будь-який товар, який виноситься до ринку, фактично проходить там перевірку на ступінь задоволення суспільних потреб. Тому конкурентоспроможність (тобто можливість збуту на даному ринку) можна визначити тільки порівнянням товарів конкурентів між собою.

7. Образні порівняння, які роблять більш наглядними явища, які зіставляються. Відомий японський підприємець та вчений Лі Якокка, відстоюючи інтереси фірми “Крайслер”, порівняв два господарчих процеси: “Ми імпортуємо не автомобілі, ми імпортуємо безробіття”. Це зараз характерно і для України, де відсутність нормальних умов функціонування вітчизняного виробника та низька якість товарів теж призводить до імпорту безробіття.

Прийом порівняння потребує обов’язкових однорідності економічного змісту показників, які порівнюються, та єдиних для них вимірників. Це диктує необхідність приведення даних, які порівнюються, до вигляду, у якому можна проводити їх зіставлення.

Прийом перерахунку показників використовується в усіх випадках для досягнення умов зіставлення. Найбільш поширені області, коли він застосовується:

1. Перерахування вартісних показників зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) підприємств України в національну валюту на підставі офіційного обмінного курсу НБУ на період експортних відвантажень або імпортних надходжень, щоб врахувати обсяги ЗЕД в загальних обсягах виручки від реалізації продукції (робіт, послуг), в прибутку від реалізації, в витратах на виробництво та інше.

2. Для усунення впливу інфляційних процесів вартісні показники попередніх років перераховуються (збільшуються) помноженням їх на індекси – коефіцієнти інфляції. Наприклад, у поточному році коефіцієнт інфляції склав 19,2%. Це потребує помножити величину вартісного показника за попередній рік на 1,192, а після цього порівнювати показник в динаміці.

3. Перерахування потрібні при зміні у часовому періоді, який досліджується: норм, нормативів, методик, інструкцій та інше. Наприклад, в аналізі динаміки амортизаційних відрахувань слід врахувати зміни в угрупованні основних фондів та норм амортизації; при виконанні порівняльного аналізу майнового стану суб’єкта господарювання у 2001 і

подальших роках з попередніми слід врахувати зміни в Плані рахунків і привести статі активу і пасиву балансів до виду, в якому можливе їх зіставлення, а вже потім аналізувати структуру і динаміку балансу.

Аналогічно перераховуються склад фонду оплати праці, склад валових витрат згідно з останніми змінами законодавчих актів та нормативного забезпечення, і тільки після підготовки інформації таким чином, аналізується питома вага складових елементів і динаміка фонду оплати праці, валових витрат та інше.

4. Непорівнянними є витрати на виробництво при різних обсягах виробництва, змінній його структурі, неоднаковій трудності виробництва одноіменної продукції різних марок. До порівнянь слід перерахувати показники.

5. Грошові одиниці з часом втрачають свою вартість, тому при оцінці майбутніх грошових потоків вони приводяться у порівнянний вид з вкладеними інвестиціями шляхом помноження показників потоку (доходів) на коефіцієнт дисконтування.

6. Перерахунок планових показників. Цей прийом використовується в тих випадках, коли для оцінки роботи підприємства (цеху) доводиться (разом з зіставленням звітних даних з затвердженим планом) використовувати зіставлення з перерахованими плановими показниками. Наприклад, при аналізі витрачання фонду заробітної плати та чисельності робочих з врахуванням виконання плану за обсягом виробництва, при виявленні впливу складу заданого, структури випуску продукції і т.ін.

Для характеристики показників господарчої діяльності та проведення порівняння використовують їх абсолютні (т, грн, кВт·год, шт. і т.ін.), відносні (в % або частках одиниці) та середні величини, кожна з яких має в аналізі своє значення.

Для об'ємної характеристики економічного явища, яке вивчається, застосовують абсолютні показники: натуральні (попит на продукцію, обсяг виплавки сплаву, витрати електроенергії, потреба в шихтових та інших матеріалах і т.ін.); умовно-натуральні (виробництво сплавів в базових тонах, витрати палива в умовному вираженні); трудові (трудомісткість продукції, трудомісткість робіт чи послуг, продуктивність праці і т.ін. та вартісні (прибуток, валовий дохід, операційні витрати, собівартість продукції, реалізована продукція і т.ін.).

Підготовка до порівняння часто потребує заміни абсолютних величин відносними, які виражаються кількістю разів, процентами, коефіцієнтами. За

допомогою процентів порівнюють різні однорідні показники. Коефіцієнти виражають відношення двох різних взаємопов'язаних показників. Відносні величини використовують для характеристики темпів змінювання показників у динаміці; для оцінки ступеня виконання завдань; для виразу співвідношення розвитку економічних явищ, наприклад, співвідношення темпів зростання продуктивності праці та середньої заробітної плати (наприклад, в металургії це співвідношення 1,0 : 0,7 або 1,0 : 0,8).

Середні значення показників використовують для одержання узагальнюючої характеристики якісно однорідних економічних явищ, але кількісно відмінних один від одного. Наприклад, середньої норми виробітку, середньої заробітної плати, калькуляції собівартості 1т продукції та ін. Ступінь коливання середніх величин від індивідуальних значень показника, який вивчається (наприклад, середньої заробітної плати робочих цеху від індивідуального заробітку кожного робочого цеху), характеризується середнім лінійним відхиленням, середнім квадратичним відхиленням та коефіцієнтом варіації, які визначаються на основі варіаційних рядків.

Абсолютні та відносні відхилення в економічному аналізі надають оцінку змінювання показника у порівнянні з завданням, або в динаміці, або із середньогалузевими рівнями показників відповідно в абсолютному або відносному виразі. Але слід відмітити, що аналітичні можливості у відносного відхилення більші, бо воно без перерахунку показників забезпечує порівнянність змінювання різнорідних показників. Особливістю прийому з використанням відхилень є обов'язкова наявність знаку (+) або (-), який свідчить про напрямок зміни і відрізняє цю зміну від характеристик обсягу, розміру, які надаються за допомогою прийомів абсолютних та відносних величин.

Різновидом відносних величин є індексний метод аналізу. Він широко використовується:

1. При оцінці динаміки господарських явищ та процесів для виявлення тенденції їх розвитку (таку характеристику надають базові індекси) та для виявлення циклічності в розвитку (оцінка надається за допомогою ланцюгових індексів, коли базою є попередній період часу).

2. Для розчленування показників, які складаються з елементів (тобто тих, які не можна підсумовувати при проведенні факторного аналізу). Так, при виробництві підприємством різнорідної продукції (сплавів, флюсів, електродної маси та ін.) розраховують загальний індекс обсягу продукції. Порядок обчислення індексу показаний на прикладі даних, наведених в таблиці 4.1.

Обсяг виробництва продукції

Продукція	Кількість, тис.т.		Ціна, Грош. од./ т		Доход (виручка) від реалізації, млн.грош.од.		
	n_0	n_1	$ц_0$	$ц_1$	$n_0 * ц_0$	$n_1 * ц_0$	$n_1 * ц_1$
Силікомарганець	1070	1100	411	411	439,77	452,1	452,1
Марганцевистий шлак	90	100	141	140	12,69	14,1	14,0
Електрофлюси	58	60	-356	360	20,65	21,36	21,6
Електродна маса	10	15	247	245	2,47	3,71	3,68
Всього:	-	-	-	-	475,58	490,27	491,38

Індекс загального обсягу

$$I_{pn} = \frac{\sum u_1 * n_1}{\sum u_0 * n_0} = \frac{491,38}{475,58} = 1,033 \text{ або } 103,3 \%$$

Як можна побачити з наведеного розрахунку індексу, на одержаний доход вплинули два фактори: змінювання цін на продукцію та зміна її кількості. Необхідно розрахувати окремо індекси змінювання цін на продукцію (за умови однакової кількості) та зміни кількості продукції (за умови їх оцінки за однаковими цінами).

Індекс змінювання цін

$$I_y = \frac{\sum u_1 * n_1}{\sum u_0 * n_1} = \frac{491,38}{490,27} = 1,002 \text{ або } 100,2 \%$$

Індекс змінювання кількості продукції

$$I_n = \frac{\sum u_0 * n_1}{\sum u_0 * n_0} = \frac{490,27}{475,58} = 1,031 \text{ або } 103,1 \%$$

Індекс змінювання цін виявляє їх зростання на 0,2%, індекс змінювання обсягу продукції свідчить про збільшення його на 3,1%.

3. За допомогою індексів порівнюють також дані за ряд років (темпи зростання продукції в даних, які зіставляються, темпи зростання продуктивності праці і т.ін.) в динаміці для виявлення узгодженості тенденцій змінювання показників.

4. У перспективному аналізі для прогносної оцінки узагальнюючого показника використовують індексний метод на основі даних про зміну показників – факторів.

Розчленування – прийом, спрямований на розкриття та деталізацію зведених підсумкових показників заводу за цехами, а цеху – за ділянками, бригадами, робочими місцями та т.ін.). Використання даного прийому дозволяє ранжувати колективи.

Графічні методи. Галузі використання:

1. Підвищення наочності аналітичної інформації. Вони широко використовуються для оцінки тенденцій розвитку показників, які досліджуються, в динаміці (в часі), а діаграми - для показу структури складних явищ.

2. Використовують їх також з метою виявлення зв'язків (ОСУ підприємством, цехом); оцінки зв'язків факторів, які взаємодіють (для вимірювання впливу зростання (зниження) обсягу виробництва на рівень умовно-постійних та умовно-змінних затрат, а через них – на собівартість продукції).

3. Розрахункові графіки беззбитковості використовуються для прогносної оцінки вартісних показників у перспективному ЕА.

4. Поширюються галузі застосування сіткових графіків в перспективному аналізі, для оцінки ходу будівництва або капітального ремонту металургійних агрегатів, для виявлення резервів збільшення ефективності будівельних та ремонтних робіт.

5. Ефективне їх використання для забезпечення узгодженої роботи ділянок, які взаємопов'язані виробничим потоком (наприклад, графік сумісної роботи печей та розливних машин); для зображення розташування предметів та явищ у просторі (планування робочих місць, генеральний план підприємства та інші види так званих топограм).

Групування – це прийом для розподілу сукупності на однорідні (за ознаками) групи явищ. За їх допомогою в процесі аналізу виявляються індивідуальні особливості, скриті в середніх показниках. Наприклад, групування робітників за ознакою їх ролі в виробничому процесі за категоріями: робітники, керівники, фахівці, службовці; групування робочих за фахом (плавильники, горнові, електрики і т.п.) та розрядами робіт; продукції – за видами, сортами; заборгованості – за строками її виникнення та сплати;

фінансових коефіцієнтів у зовнішньоекономічному аналізі – за групами: ліквідності, платоспроможності, ділової активності, фінансової стійкості.

В банківській справі, наприклад, коли на засіданні Виконавчої Ради Європейського центрального банку (та й інших банків – теж) встає питання про процентні ставки, як інструменти боротьби з інфляцією, часто відбувається розподіл учасників на дві групи: “яструбів” (ярих борців з інфляцією, які ратують за підвищення процентних ставок) та “голубів” (це – члени Виконавчої Ради, які виступають або за зниження їх, або за зберігання процентних ставок на дотеперішньому рівні). Іноді учасники змінюють точку зору та “перелітають” і це впливає на прийняття рішень щодо політики процентних ставок для усіх країн Європейського Союзу.

Для наочності цифрових характеристик згруповані дані оформлюються у вигляді аналітичних таблиць, які відображають залежності між показниками (змінними величинами). Призначення таких таблиць – краще розуміти явища, що досліджуються, та їх зміни (таблиця 4.1.).

Аналітичні таблиці (тобто пов’язані з аналізом) використовуються в економічному аналізі для узагальнення аналітичних розрахунків. За їх допомогою досягається наочність зміни показників, тенденцій їх розвитку при розгляданні системи показників. Ці таблиці полегшують формулювання висновків аналізу. Внаслідок того, що користувачами інформації, наданої в таблицях пояснювальної записки з економічного аналізу, є багато учасників (аудитори, управлінський апарат підприємства), необхідно додержуватись загальних вимог до складання аналітичних таблиць. Такими правилами є: по-перше, стисла, але точна назва; по-друге, таблиця повинна містити вихідні дані, результати аналітичних рахунків та кінцеві результати; по-третє, аналітик повинен додержуватись вимог Єдиної системи конструкторської документації (ЄСКД) і приводити в таблиці загальноприйняті скорочення, надавати одиниці виміру показників та інше.

Матричні методи аналізу засновані на лінійній та векторно-матричній алгебрі. Області використання матричного методу в економічному аналізі досить широкі і різноманітні, але їх об’єднує складність багатомірних структур, які вивчаються з їх допомогою.

Найширше розповсюдження знайшов матричний метод:

1. Щодо оптимізації розподілу обов’язків та відповідальності в апараті управління суб’єктами господарювання, їх об’єднаннями, структурними підрозділами та іншими системами (з використанням функціональної матриці).

2. Для визначення місця напрямків бізнесу в залежності від темпів зростання ринку, на якому він оперує, та відносної питомої ваги ринку (з використанням матриці “Зростання / Питома вага” Бостонської консультативної групи).

3. Щодо порівняльного аналізу діяльності банків, підприємств, їх структурних підрозділів з метою встановлення рейтингової оцінки.

4. Є і екзотичні приклади. У 1996 році, вже в деякий раз, знову розпочалися пошуки так званої “Ліберії Івана Грозного” – знаменитої його бібліотеки, яка була втрачена. Сутність нової методології пошуку важливої історичної реліквії міститься в матричному методі аналізу документів та всіляких свідочств тієї епохи: усі тексти аналізуються на предмет їх істинності, вірогідності або справжності та географічної прив’язки. Об’єктом аналізу також є все близьке оточення царя та місця їх переміщення (“відрядження” того часу в теперішньому уявленні цього господарського явища). Суб’єктами матричного аналізу є не тільки історики, а й економісти, розвідники, метробудівники, математики та інші спеціалісти, що ввійшли до складу спеціальної Науково-пошукової комісії.

Для кількісної оцінки впливу факторів на узагальнюючі показники діяльності суб’єктів господарювання використовується декілька прийомів та методів ЕА.

Ланцюгові підстановки надають можливість кількісно вимірювати вплив окремих факторів (чинників) на величину узагальнюючого показника шляхом елімінування, тобто умовного виключення впливу одного фактора (або декількох факторів) з метою встановлення впливу другого фактора. Але можливості цього прийому обмежені: він використовується, якщо залежність між явищами, які досліджуються, носить суто функціональний характер, тобто вона має форму прямої або зворотно пропорційної залежності.

Особливості даного прийому економічного аналізу: наявність чітко встановленого взаємозв’язку між показниками, які вивчаються; необхідність суворо дотримуватися визначеної послідовності підстановок, бо її порушення викривляє результати оцінки впливу (спочатку визначається вплив кількісних, а потім – якісних показників–факторів).

Базисне значення узагальнюючого показника $(y_0) = a_0 b_0 c_0 d_0$. До базисної моделі вносяться поточні значення показників – факторів a_1, b_1, c_1, d_1 поетапно, по черзі, витісняючи базові значення, щоб розрахувати скориговані величини узагальнюючого показника:

$$(y_1) = a_1 b_0 c_0 d_0;$$

$$(y_2) = a_1 b_1 c_0 d_0;$$

$$(y_3) = a_1 b_1 c_1 d_0;$$

$$(y_n) = a_1 b_1 c_1 d_1.$$

Як видно, остання підстановка дає фактичне поточне значення узагальнюючого показника $(y_n) = a_1 b_1 c_1 d_1$.

Результати розрахунків порівнюються з попередніми, щоб знайти відхилення ($\pm \Delta y$) узагальнюючого показника внаслідок впливу факторів:

$$\pm \Delta y_a = a_1 b_0 c_0 d_0 - a_0 b_0 c_0 d_0;$$

$$\pm \Delta y_b = a_1 b_1 c_0 d_0 - a_1 b_0 c_0 d_0;$$

$$\pm \Delta y_c = a_1 b_1 c_1 d_0 - a_1 b_1 c_0 d_0;$$

$$\pm \Delta y_d = a_1 b_1 c_1 d_1 - a_1 b_1 c_1 d_0.$$

$$\pm \Delta y = y_n - y_0 = \pm \Delta y_a \pm \Delta y_b \pm \Delta y_c \pm \Delta y_d.$$

Остання модель застосовується для перевірки результатів аналітичних розрахунків.

Частковим випадком є прийом аналізу елімінування – він використовується, якщо кількість факторів дорівнює двом. Наприклад, для оцінки впливу на зміну узагальнюючого показника “виручка від реалізації продукції” показників – факторів “обсяг продукції” (n , в т, шт.) та ціни (Π , в грн / шт.) розрахунки ведуться з використанням моделей:

$$\pm \Delta PP_n = (n_1 - n_0) \Pi_0;$$

$$\pm \Delta PP_{\Pi} = (\Pi_1 - \Pi_0) n_1;$$

де PP – доход (виручка) від реалізації продукції, грн., відповідно у базовому (PP_0) періоді та в поточному (PP_1);

$\pm \Delta PP$ – змінювання виручки, грн.;

$\pm \Delta PP_{\Pi}$ – відхилення обсягу реалізації внаслідок зміни ціни, грн.;

$\pm \Delta PP_n$ – змінювання виручки із-за відхилення обсягу продукції у натуральному вимірюванні, грн.

Перевірка результатів рахунків:

$$\pm \Delta PP = PP_1 - PP_0 = \pm \Delta PP_n \pm \Delta PP_{\Pi}.$$

Якщо узагальнений показник розраховується як сума, різниця, або сума і різниця його показників–факторів, кількісна оцінка впливу чинників надається

за допомогою ще простішого прийому економічного аналізу – різниць. Наприклад, якщо обсяг реалізації зростає на 20 тис. грн, а собівартість зменшується на 1,5 тис. грн, то різниця кожного показника-фактора переноситься на узагальнюючий показник. Тобто прибуток зростає на 20 тис. грн. внаслідок впливу на нього виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) і зростає на 1,5 тис. грн. внаслідок зниження витрат на виробництво. Внаслідок впливу обох чинників разом прибуток зростає на 21,5 тис. грн.

Розглянуті прийоми факторного аналізу прості, дають можливість оперативної оцінки, але точних результатів вони забезпечити не можуть. Для більш точної оцінки впливу факторів необхідно використовувати кореляційний метод аналізу.

Таким чином, розглянуті прийоми та методи аналізу засновані на використанні даних оперативного та бухгалтерського обліку та звітності, вони відносно прості та дозволяють одержувати задовільні результати. Проте їм властиві недоліки:

1. Відхилення від базового значення встановлюються без достатнього виявлення усіх причин. Нівелювати цей недолік можливо, якщо аналіз носить комплексний характер;

2. Дія факторів на узагальнюючий показник розглядається ізольовано, а в дійсності взаємодіють вони одночасно. Тому все більше поширення знаходять економічно-математичні методи.

Використання методу кореляційного аналізу дозволяє вимірювати вплив широкого кола факторів на узагальнюючий показник (фондовіддачу, прибуток, валовий чи госпрозрахунковий дохід, собівартість продукції, продуктивність праці, продуктивність печі та ін.), встановлювати щільність зв'язку між показником та факторами, проводити розділення чинників, які діють одночасно, спільно, відбирати основні з них, оцінити роль неврахованих факторів.

Для досліджень ринкових параметрів, окрім розглянутих, використовуються фінансово-оперативні показники (або фінансові коефіцієнти). Їх популярність обумовлена простотою, оперативністю результатів, а також елімінуванням впливу інфляційних процесів. Сутність методу фінансових коефіцієнтів полягає в зіставленні коефіцієнтів, розрахованих на підставі фінансової звітності, з загальноприйнятими стандартними коефіцієнтами і (або) з досягнутими у попередні фінансові роки. Вони є індикаторами проблем в діяльності.

Фінансові показники групуються в показники ліквідності, ділової активності, рентабельності, платоспроможності та інші з різною деталізацією.

Метод “аналіз поточної ситуації” поширений в оперативному управлінні збутом і базується на інформації від осіб, безпосередньо зв’язаних з ринком: маркетологів, збутовиків, продавців, робітників служби сервісу та ін. Аналізуються ринкові параметри, такі як попит, ціни, товарні запаси, конкуренти, рекламна продукція.

На підставі аналізу поточної ситуації виробник організовує поточну збутову роботу (оперативно змінює ціни, регулює постачання продукції в магазини та на складі), посилює або послаблює рекламу.

У перспективному економічному аналізі для прогнозної оцінки показників використовуються методи екстраполяції, анкетування, опитування, експертних оцінок: індивідуальних та колективних (метод Делфі, мозкового штурму); імітаційного моделювання. Сутність їх розглядається в інших навчальних дисциплінах.

4.2. Методи та прийоми аудиту

В аудиторській діяльності використовується система розглянутих вище методів і прийомів економічного аналізу. Але специфіка незалежної оцінки вірогідності фінансових результатів господарської діяльності та обмеженість інформаційного забезпечення аудиту, а також і його контрольна функція потребують доповнення системи засобів цього зовнішнього економічного аналізу комплексом специфічних методів і прийомів аудиту.

Вибіркова перевірка передбачає дублювання обліку і звітності за будь-який квартал, місяць, його частку (декаду, добу) або містить перевірку сум, що перевищують встановлену аудитором границю. Наприклад, використані ресурси поза лімітом, сума дебіторської або кредиторської заборгованості.

Інспекція – це перевірка фізичної наявності та необхідності використання в господарській діяльності конкретного клієнта матеріальних активів, а також перевірка наявності відповідних облікових записів, рахунків (наприклад, обґрунтованість використання матеріалів, паливно-енергетичних та інших ресурсів).

Запит – це стандартні листи-заявки, що аудитор посилає в банки, які обслуговують клієнта, про підтвердження залишків грошових коштів на розрахунковому та валютному рахунках клієнта; дебіторам і кредиторам – про

підтвердження заборгованості (по сумах і строках її погашення); юристам – про наявність та характер судових справ у відношенні суб'єкта господарювання, що аудитується, або про їх відсутність, про законність зовнішньоекономічних та інших контрактів та договорів. Відповіді на запити повинні бути документально оформлені і використовуються в аудиторських доказах.

Підтвердження – використовуються в аудиторських оцінках для перевірки результатів інвентаризації матеріальних, технічних, грошових та інших ресурсів. Інколи це – повторна інвентаризація деяких з них у присутності аудитора, яка завершується оформленням підтвердження реальної наявності ресурсів та достовірності Актів інвентаризації.

Спостереження, як засіб вивчення відкритих явищ і процесів господарської діяльності, в аудиті розподіляються на безпосередні (які проводяться аудитором, якщо він збирає докази, досліджує і оцінює їх, наприклад, під час інвентаризації) та опосередковані (коли аудитор перевіряє відповідність відомостей, наданих третіми особами, реальному становищу, тобто перевіряє вірогідність інформації третіх осіб).

Службове розслідування – система прийомів перевірки та переперевірки додержання посадовими особами, обліковими робітниками та службовцями законів та нормативно-правових актів (стандартів, інструкцій, наказів, постанов та ін.), які регулюють фінансово-виробничі відносини. За допомогою цього метода вивчаються причини порушень чинного законодавства, оцінюються заподіяні матеріальні збитки та виявляються їх винуватці. Найбільше застосування службові розслідування знайшли при проведенні обов'язкового аудита за ініціативою судово-слідчих органів та у конфліктних ситуаціях.

Камеральні перевірки, що використовуються без застосування метода подвійного запису, найбільш ефективні для вивчення і контролю якості проектно-кошторисної документації та перевірки звітності. Цей прийом використовують також податкові служби для контролю фінансової звітності до проведення контрольних перевірок на підприємстві. Камеральні роботи як наукова обробка даних обліку та звітності може здійснюватися поза межами підприємства-клієнта на підготовчій стадії аудиту.

Тренінг відноситься до інтенсивних засобів навчання. Суть його міститься у сполученні коротких теоретичних семінарів і практичних занять, на яких моделюються і вирішуються реальні ситуації. Бізнес-тренінги починають розповсюджуватися у вітчизняній практиці як одна з робіт, що супутні аудиту.

Перевірка і перепереверірка документів. Сутність цього прийому аудиту полягає у дослідженні документів і записів, щоб переконатися в обґрунтованості інформації та в її об'єктивному відображенні у фінансовому обліку та звітності клієнта. Під час перевірки та перепереверірки також оцінюється точність арифметичних підсумків операцій, розрахованих клієнтом. Наприклад, накопичення накладних з реалізації продукції (або будь-яких інших матеріальних цінностей); підрахунок підсумків у регістрах синтетичного і аналітичного обліку обсягу реалізації (дані рахунку 70 “Реалізація” зіставляються з дебіторською заборгованістю); проводиться перевірка нарахування заробітної плати, амортизаційних відрахувань та інше. Перевіряється також перенесення інформації на рахунки. Наприклад, аудитор слідкує за інформаційним ланцюгом: сума залишків товарів у звіті матеріально відповідальної особи повинна дорівнювати сумі у регістрі по рахунку №28 “Товари”, якщо вони враховуються по продажних цінах. Цей залишок не повинен відрізнятись від суми по рахунку у Головній книзі і в бухгалтерському Балансі підприємства (форма №1). Аудитор складає альтернативний баланс на підставі даних обліку і порівнює його з Балансом (формою №1) клієнта.

Тестування – це засіб дослідження документів, облікових регістрів та господарських операцій з метою встановлення їх відповідності законам, нормам внутрішнього контролю, правилам складання фінансової звітності та ін. Воно передбачає попередню розробку аудитором і використання в аудиторській перевірці системи тестів: на відповідність, незалежність, тестів: наскрізних, спрямованих, ротаційних та інших. Тести – це визначені та сформульовані запитання (завдання) для кожного конкретного етапу аудиторської перевірки; на кожному етапі аудитор ставить питання, а також дає відповіді (в основному “так” або “ні”). Тести входять до складу обов'язкових аудиторських документів.

Метод читання інформації займає важливе місце в аудиті. Опанування засобами швидкочитання дозволяє аудитору за короткий час ознайомитися з великою кількістю інформації, що необхідно для об'єктивної оцінки діяльності суб'єкта господарювання, що аудитується. Широке використання цього методу підвищує рівень компетентності аудитора.

Економіко-математичні методи застосовуються для оцінки аудиторських ризиків, для кількісної оцінки впливу факторів на узагальнюючі фінансові показники та інше.

Аналітичні огляди – це комплексне системне вивчення діяльності суб'єкта господарювання під час аудиту не тільки за даними його фінансової звітності у взаємозв'язку, а і в порівнянні основних показників з середньогалузевими, з досягнутими конкурентами. І вивчаються названі показники як в статистиці, так і в динаміці. В оглядах використовуються методи, прийоми та методики економічного аналізу, графічні методи, аналітичні таблиці, індексний метод, що і обумовило назву цього методу аудиторських перевірок.

Тема 5. Організація аналітичної роботи

5.1. Суб'єкти економічного аналізу

Організація економічного аналізу уявляє собою комплекс заходів, які здійснюються на базі сучасних досягнень науки та техніки, спрямованих на підвищення наукового рівня аналізу, вдосконалення його методів та прийомів для підвищення ефективності діяльності системи управління, поглиблення комерційного та господарського розрахунку, поліпшення фінансового стану.

Всю роботу з економічного аналізу на підприємстві організовує та спрямовує заступник директора з економічних питань. Методичне керівництво аналітичною роботою на великих суб'єктах господарювання здійснюється економічною радою підприємства та бюро економічного аналізу планово-економічного відділу заводу/управління.

Комплексний аналіз діяльності підприємства виконує планово-економічний відділ з притягненням усіх функціональних підрозділів апарату управління підприємством та його структурними підрозділами (філіями, представництвами, цехами та ін.). Тематичний аналіз проводиться функціональними підрозділами підприємств та цехів за участю економічних служб. Наприклад, аналіз технічного стану виробництва – технічним відділом, аналіз якості продукції – ВТК, аналіз трудових показників – відділом праці та заробітної плати та БОП (бюро організації праці) цехів, аналіз фінансового стану підприємства – фінансовим управлінням або відділом, аналіз

конкурентоспроможності – відділом маркетингу. Суб'єктами зовнішнього ЕА є аудиторські фірми, банки, органи оподаткування, інвестори та ін.

Розробку нормативного та методичного забезпечення внутрішнього та зовнішнього економічного аналізу здійснюють вищестоящі керівні органи: Міністерство фінансів України, НБУ, ГНАУ, галузеві та територіальні органи управління та ін. Для внутрішнього використання багато суб'єктів господарювання створюють власні методики.

5.2. Етапи та зміст економічного аналізу

Аналіз фінансово-господарчої діяльності підприємства, його підрозділів (цехів, служб, ділянок, бригад та ін.) проводиться в певній послідовності (рисунок 5.1), наведений нижче.

Складання програми аналізу, в якій повинно бути з'ясовано: ціль аналізу, його об'єкти, джерела інформації, виконавці аналізу, етапи аналізу, методи та прийоми економічного аналізу, термін проведення.

Збирання та перевірка вірогідності інформації; систематизація та обробка матеріалів для аналізу.

Вивчення основних зовнішніх та внутрішніх факторів з розрахунком ступеня їх впливу на роботу підприємства (цеху, ділянки, агрегату, бригади та ін.).

Виявлення причин, які призвели до змін кожного з зовнішніх та внутрішніх виробничих факторів від базового рівня (встановленого завданням, досягнутого в попередні періоди, середньогалузевого та ін.).

Оформлення аналітичних розрахунків та результатів аналізу включає такі етапи:

1. Складання різних аналітичних таблиць, на підставі яких можна оцінити успішність роботи підприємства (цеху, відділу, бригади та ін.); виявити позитивні та негативні сторони їх діяльності за усіма техніко-економічними показниками.

2. Побудування різних графіків, які наочно характеризують виконання встановлених завдань (плану, норми, стандарту) за тим чи іншим показником. Вони застосовуються також при аналізі ритмічності роботи, при аналізі динаміки взаємопов'язаних показників та динаміки розвитку підприємства, для оцінки тенденцій.

3.Складання пояснювальних записок, в яких відбивається загальна характеристика виконання завдань та динаміка показників; фактори, які впливають на їх зміну; найбільш важливі висновки, які витікають з таблиць, і, врешті, вказуються пропозиції та заходи по ліквідації недоліків, виявлених аналізом, і які сприяють поліпшенню роботи підприємства в подальшому, тобто в наступному плановому періоді.

Оптимальна організація аналізу в сучасних умовах можлива лише за широкої його механізації та автоматизації. Запровадження ЕОМ викликало перебудову не тільки форм обліку та техніки обробки інформації, а й всієї організаційної системи обліку та аналізу. Це призвело до появи нової, автоматизованої форми обліку, в якій інтегрується обробка інформації всіх трьох видів господарського обліку: оперативного, бухгалтерського та статистичного і створило єдиний обліково-аналітичний процес. З впровадженням в нього ЕОМ з'явилася можливість моделювати завдання економічного аналізу, створювати його програмне забезпечення, удосконалювати методику аналізу. Економіко-математична модель – це система рівнянь та нерівностей, які характеризують умови даного завдання.

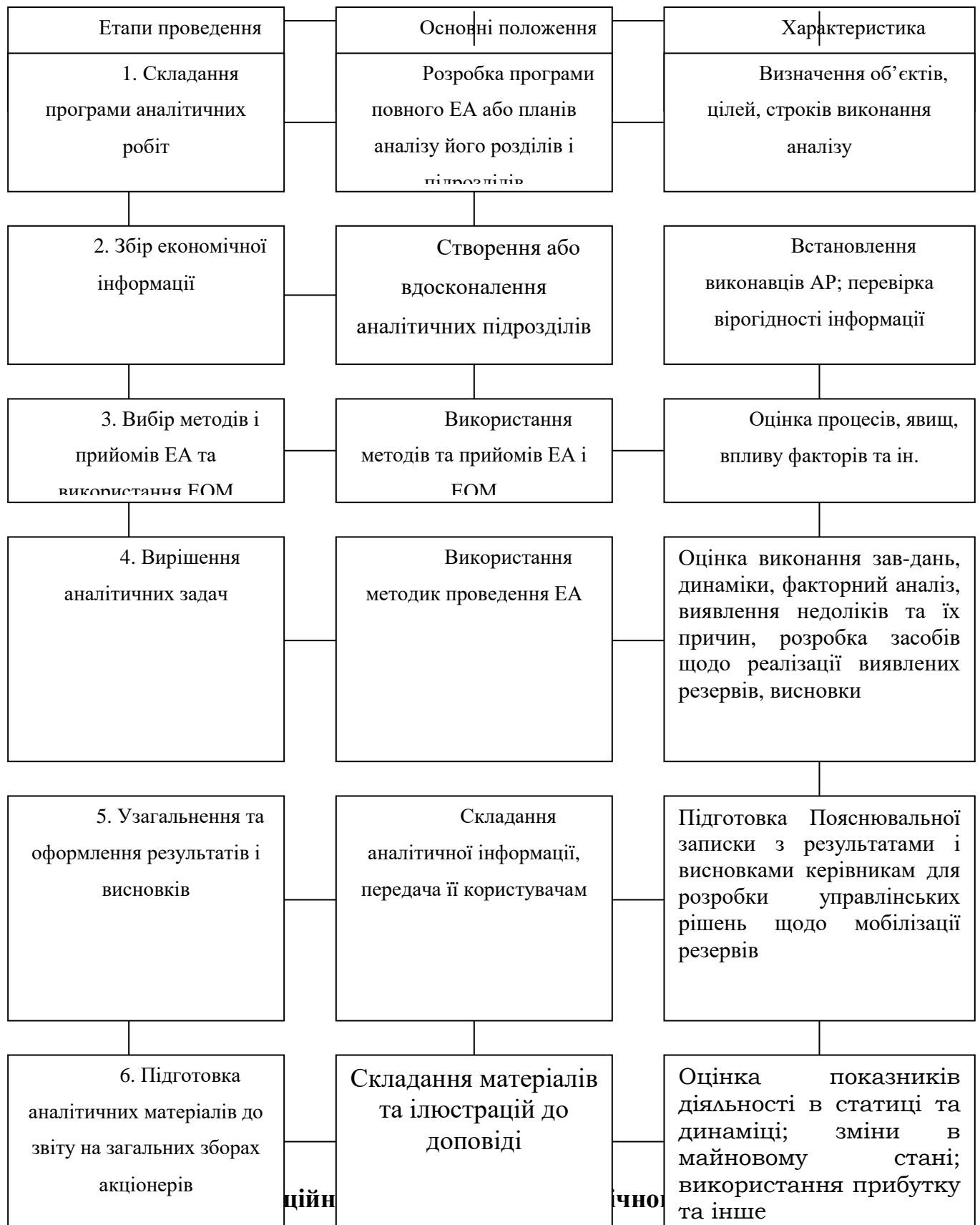
Їх використання дозволяє поглибити аналіз показників на стадії розробки альтернативних управлінських рішень та вибору оптимального з них.

Великі можливості щодо підвищення ефективності аналітичної функції фахівців в умовах автоматизованого робочого місця (АРМ) відкриваються з використанням Microsoft Excel. Ця програма електронних таблиць допомагає в бізнес-аналізі вирішувати різноманітні аналітичні задачі (аналіз доходів і прибутку, інвестицій, аналіз виробничої діяльності).

В аудиті також поширюється використання ПЕОМ з пакетами прикладних програм, таких, наприклад, як Дракон, Суперкалк, Галактика (орієнтованих на суцільно СНДовські економічні явища: бартер, взаєморозрахунки, неплатежі та інші особливості ринку в постсоціалістичних країнах).

Їх використання дозволяє удосконалити оперативний економічний аналіз за рахунок скорочення терміну обробки аналітичної інформації та підвищити ефективність управлінських рішень

У зовнішньому аналізі фінансового стану суб'єктів господарювання цей напрямок дозволяє створювати та постійно поповнювати інформаційну базу.

6.1. Вимоги до економічної інформації

Роль інформації в постіндустріальній ері функціонування суб'єктів господарювання різко підвищується. Поточна ситуація на ринку товарів, робіт та послуг швидко змінюється. Це потребує оперативного надходження інформації про стан ринкових параметрів (цін, попиту та інше) до осіб, які приймають управлінські рішення.

Ще важливіша роль інформації при розробці стратегії розвитку суб'єктів господарювання, напрямки якої залежать не тільки від його стану, але й загальної зовнішньої ситуації. Необхідно також враховувати, що економічна інформація має недоліки і треба знайти шляхи їх усунення. Так, неоднорідність її потребує уніфікацій; при систематичному зростанні розмірів суб'єкта господарювання і обсягів його бізнесу часто відчувається нестача інформації при прийнятті управлінських рішень, особливо у перспективному економічному аналізі, що обумовлює необхідність її пошуків, оновлення та інше.

Ретроспективний, оперативний, поточний та перспективний види аналізу являються основними споживачами інформації. Вони й диктують вимоги до неї.

Між економічною інформацією та економічним аналізом існують тісні прямий та зворотний зв'язки. Прямий полягає у тому, що ЕА базується на економічній інформації (ЕІ), тобто вона являється вихідною базою для аналізу. Проте в процесі ЕА здійснюється контроль за самим ЕА (тому, що ЕА є підфункція контролю в менеджменті). У результаті цього контролю виявляються якості та недоліки інформації, розробляються та запроваджуються заходи по усуненню останніх. В цьому і проявляється зворотний зв'язок.

При оцінці ЕІ треба враховувати вимоги до неї. До них відносяться:

1. Орієнтація на суспільні інформаційні потреби та засоби найбільш ефективного їх задоволення.

2. Об'єктивність відображення системою інформації економічних процесів.

3. Економічна інформація повинна забезпечувати єдність облікових та планових даних на суб'єктах підприємницької діяльності всіх форм власності, тобто вона повинна бути уніфікованою, з урахуванням необхідності інтеграції до світових господарських процесів. Це й потребувало впровадження єдиних форм звітності, наближених до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

4. Інформаційний потік повинен бути оптимальним, раціональним. А це можливо при обмеженій, але достатній для аналітичних потреб кількості показників. Це дозволить забезпечити наступну вимогу.

5. Оперативність інформації для прийняття на її основі оперативних рішень.

На сьогодні, в основному, вона використовується для розробки бізнес-планів, а не в оперативному управлінні виробництвом – для останнього вона носить “посмертний” характер. Для збільшення оперативності наукою був давно запропонований, а закордонною практикою прийнятий контроль за відхиленнями.

6.2. Класифікація аналітичної інформації

Економічна інформація – це сукупність знань, відомостей, які характеризують діяльність об’єкта господарювання. Складність виробничих та фінансово-господарських процесів, зростання кількості та ускладнення якості зв’язків між ними, багатогранність учасників ринку та різноманітність їх інтересів обумовили різке підвищення попиту на інформацію як на макро-, так і на мікрорівні. Різноманітність економічної інформації потребує її класифікації за ознаками. Вона наведена в таблиці 6.1.

Таблиця 6.1

Класифікація аналітичної інформації

Ознаки	Види інформації
1. У залежності від середовища	1.1. Зовнішня інформація 1.2. Внутрішня інформація
2. У залежності від використання	2.1. Первинна 2.2. Друга (вторинна, тобто раніше сформована, одержана)
3. У залежності від джерела її надходження	3.1. Нормативна, стандартна 3.2. Планова 3.3. Облікова та звітна 3.4. Позаоблікова 3.5. Довідникова 3.6. Дослідницька

1	2
4. У залежності від форми представлення	4.1. Якісна (моделі, методики аналізу, опис) 4.2. Кількісна (в аналітичних таблицях) 4.3. Графічна (блок-схеми, діаграми, структурограми та ін.)
5. У залежності від стану аналізу	5.1. Вихідні дані 5.2. Проміжна аналітична інформація 5.3. Результативна інформація
6. Від рівня управління	6.1. Макроекономічна інформація (по народному господарству, галузева, територіального рівня) 6.2. Мікрорівнева інформація (про діяльність суб'єктів господарювання та їх об'єднань) 6.3. Інформація про стан низових рівнів управління (робочих місць, виробничих ділянок, цехів, дочірніх підприємств, філій)
7. У залежності від вірогідності	7.1. Точна інформація 7.2. Приблизна (орієнтовна) інформація 7.3. Неточна інформація, що підлягає перевірці
8. У залежності від визнання органами управління	8.1. Офіційна інформація 8.2. Неофіційна інформація (чутки, оцінки незалежних аналітиків та аудиторів, експертів)
9. У залежності від ступеня досяжності	9.1. Відкрита 9.2. Закрита (тобто об'єкт комерційної таємниці)
10. У залежності від часу оцінки	10.1. Минула інформація 10.2. Майбутня, перспективна інформація 10.3. Поточна інформація 10.4. Оперативна інформація
11. У залежності від постійності	11.1. Умовно-постійна інформація 11.2. Перемінна інформація

Інформаційне забезпечення економічного аналізу містить усі різноманітні види інформації, а також програмне забезпечення щодо її систематизації, обробки, аналітичних розрахунків та побудови графіків. Але головне місце в зовнішньому аналізі займає бухгалтерська звітність та нормативно-правова, а у внутрішньому – дані усіх видів обліку та планово-нормативна інформація. В діяльності спільних підприємств з часткою іноземного капіталу, окрім відмічених видів інформації, важливе значення має комерційна зовнішньоекономічна інформація.

6.3. Джерела інформаційного забезпечення економічного аналізу

Система інформації для проведення економічного аналізу визначається його видом, метою та завданнями.

Інформаційним забезпеченням зовнішнього аналізу є фінансова звітність, в основному, форми № 1, 2, 3 та інші.

Джерелом інформації для внутрішнього аналізу виробничо-господарської та фінансової діяльності суб'єктів господарювання є:

1. Економічні норми, нормативи, стратегічні та поточні плани підприємства, бізнес-плани, планові завдання цехам, відділам та ін. підрозділам.

2. Дані бухгалтерського обліку.

3. Статистична звітність підприємства.

4. Рішення контролюючих вищих установ щодо річного звіту підприємства та ревізій, які проводяться з господарчої діяльності підприємства.

5. Аудиторські висновки.

6. Оперативна звітність підприємства (змінні рапорти, технічні звіти, щоденний облік реалізації продукції, прибутку; паспорти плавок, плавильні журнали, прибуткові та видаткові ордери та ін.).

7. Матеріали науково-технічних та виробничих конференцій, нарад, результати соціологічних досліджень та НДР, періодичної та довідкової літератури і т.ін.

8. Листування з постачальниками, споживачами, фінансовими та кредитними органами, контрагентами та ін.

9. Акти обстежень вищими та контролюючими органами та ін.

10. Рішення загальних зборів акціонерів та зборів трудових колективів.

11. У ході аналізу, в разі необхідності, використовуються також фотографії робочого дня виконавців та обладнання, результати хронометражних спостережень, робочі креслення, норми витрат матеріальних, паливних та енергетичних ресурсів і т.ін.

12. Засоби масової інформації

13. Інтернет

В умовах АСУ все інформаційне забезпечення підсистеми “Економічного аналізу” розподіляється на умовно-постійну частину (планові показники, норми, нормативи, стандарти, довідкові дані та інші; вони

зберігаються в упорядкованому вигляді у відповідних носіях інформації і при необхідності викликаються і використовуються для вирішення аналітичних задач) та масиви змінних даних (про випуск продукції, використання та забезпеченість ресурсами – матеріальними, трудовими, фінансовими та ін.) Накопичення та перетворення змінної інформації відбувається з бігом відповідного часу: зміни, доби, декади, місяця, кварталу, року.

У сукупності перераховані джерела складають інформаційну базу аналізу, його інформаційне забезпечення.

Надання економіко-інформаційних послуг є рентабельним міжнародним бізнесом. Наприклад, американська фірма “Дан енд Бредстрит” має річний оборот в 1,8 млрд. дол., чисельність персоналу більш 57 тис. чоловік; друкує більш 50 довідників; її банки даних зберігають інформацію про 8 млн. американських фірм, яка надається 80 тис. користувачам; з 80-х років минулого (двадцятого) сторіччя вона вийшла на інформаційні ринки країн Західної Європи.

Питання до самоперевірки

Тема 1. Роль та значення економічного аналізу в системі менеджменту

1. Суть економічного аналізу.
2. Яку роль відіграє економічний аналіз в управлінні підприємством, його структурними підрозділами та об'єднаннями підприємств?
3. У чому полягають єдність та відмінність ресурсів та резервів? Наведіть класифікації ресурсів та резервів виробництва.
4. У чому заключаються взаємозв'язки економічного аналізу з основними (загальними) функціями менеджменту та їх підфункціями? Наведіть їх, використовуючи графічний метод аналізу.
5. У чому полягає зв'язок ЕА з конкретними функціями менеджменту?
6. З якими науками та навчальними дисциплінами має взаємозв'язки економічний аналіз? У чому полягає цей зв'язок з філософією, теорією економічних вчень, статистикою, математикою, економікою та ін.
7. Чим обумовлена необхідність комп'ютеризації економічного аналізу?
8. Які особливості характерні для економічного аналізу?

9. Як проявляються прямий і зворотній зв'язки економічного аналізу і бізнес – планування?
10. Особливості економічного аналізу в період трансформації до ринкових умов.
11. ЕА як найбільш дійовий засіб впливу на стан об'єкта і суб'єкта управління.

Тема 2. Основні категорії ЕА

1. На яких принципах базується ЕА? В чому полягає сутність кожного з них?
2. У чому полягають єдність і відмінність принципу і методу ЕА?
3. Охарактеризуйте предмет, об'єкт, суб'єкт ЕА в залежності від мети ЕА та його інформаційного забезпечення.
4. Які задачі ЕА вирішуються при проведенні внутрішнього та зовнішнього ЕА? Що є наслідком неповного вирішення їх комплексу або окремої задачі?
5. У чому полягає прямий та зворотній зв'язки між метою та задачами ЕА?
6. У чому суть категорій ЕА "фактори" та "резерви"? Як вони класифікуються? Які задачі ЕА вирішуються щодо їх кількісної оцінки?
7. Які задачі управління виконуються на підставі економічного аналізу?
8. Охарактеризуйте методики ЕА та області використання типових, галузевих та часткових методик ЕА. В чому полягає їх взаємозв'язок?
9. Які особливості методології та методики ЕА?
10. Чому в процесі ЕА широко використовується статистична інформація?
11. Наведіть конкретні приклади коригування форми та змісту категорій ЕА на сучасному етапі розвитку об'єкта ЕА.

Тема 3. Види економічного аналізу

1. Яке призначення класифікації видів ЕА?
2. Які ознаки покладено в основу систематизації ЕА?
3. Які відмінні особливості оперативного, поточного, ретроспективного та перспективного ЕА? В чому полягають зв'язки між ними?
4. Значення та зміст ФВА. Доцільні області та ефективність його проведення порівняно з традиційним ЕА.

5. Зв'язок між видами тематичного аналізу та їх структура. Які його види основні, чим обґрунтовується їх головна роль?
6. Особливості видів ЕА за ознакою "мета ЕА".
7. Надайте характеристику якісного та кількісного ЕА.
8. Відмінні ознаки суцільного та вибіркового ЕА. Їх переваги та недоліки.
9. У чому полягають зв'язки між видами ЕА за ознакою "рівень управління"?
10. Єдність та відмінності видів ЕА за рівнем механізації та автоматизації аналітичних робіт.
11. Які класифікаційні ознаки характеризують розвиток теорії ЕА?
12. Які класифікаційні ознаки характеризують удосконалення організації проведення ЕА?
13. В чому особливості трендового аналізу?

Тема 4. Система методів та прийомів економічного аналізу

1. Які ознаки характеризують метод ЕА?
2. Як розкриваються особливості методу ЕА?
3. Які принципи покладено за основу класифікації методів та прийомів ЕА?
4. У чому полягають єдність та відмінності методу та прийому ЕА, принципу та методу ЕА, методики та методу ЕА?
5. Яка роль порівняння в ЕА? Наведіть області його використання.
6. Як забезпечується порівнянність інформації в ЕА?
7. Особливості індексного методу ЕА.
8. Чим відрізняються засоби детермінованого і стохастичного факторного аналізу? Поясніть засоби побудови детермінованих факторних моделей.
9. Опишіть алгоритм використання засобів детермінованого факторного аналізу: прийому різниць, ланцюгових підстановок, елімінування.
10. Надайте характеристику економіко-математичних методів аналізу та області їх використання.
11. В якій послідовності використовується метод кореляційно-регресійного аналізу. Які він має переваги та недоліки?

12. Значення, області використання та алгоритм матричного методу ЕА.
13. Статистичні методи ЕА.
14. Специфічні методи зовнішнього ЕА.
15. Вимоги до аналітичних таблиць. Їх роль в ЕА. Особливості електронних таблиць.
16. Особливості графічних методів ЕА.
17. Наведіть приклади аналітичних задач, методи та прийоми ЕА щодо їх вирішення.
18. Наведіть приклади задач і факторних моделей, що використовуються для їх вирішення.
19. Які засоби ЕА використовуються для оцінки впливу інфляційних процесів?
20. Чим визначається вибір методів та прийомів ЕА?

Тема 5. Організація аналітичної роботи

1. Хто здійснює розробку нормативного, методологічного та методичного забезпечення ЕА та їх удосконалення?
2. Етапи аналітичної роботи та їх зміст.
3. У чому полягає зв'язок між планом аналітичної роботи та Програмою конкретного аналізу?
4. Як розподіляються аналітичні функції в ОСУ підприємством та ОСУ цехом?
5. У чому полягає суть матричного методу розподілу аналітичної роботи?
6. Наведіть матричну модель розподілу аналітичних функцій в ОСУ підприємством.
7. Наведіть матричну модель розподілу аналітичної роботи в ОСУ структурним підрозділом підприємства.
8. Хто здійснює підготовку документів, що містять результати ЕА та аудиту?
9. Форми реалізації результатів ЕА.

Тема 6. Інформаційне забезпечення економічного аналізу

1. Сутність інформації та її роль в ЕА та аудиті.

2. Класифікуйте економічну інформацію за ознаками. Надайте характеристику кожної групи інформації та області використання.
3. Викладіть вимоги до економічної інформації. Чим вони обумовлені?
4. Ефективність комп'ютерної обробки інформації.
5. Сучасний стан ринку інформаційних послуг в Україні.
6. На підставі якої інформації приймаються оперативні управлінські рішення щодо ринкових параметрів?
7. Засоби підготовки вихідних аналітичних даних.
8. Інформаційні технології та роль програмного забезпечення економічного аналізу.

Перелік посилань

1. Шпанковська Н.Г., Кравченко Т.В., Распопова Ю.О. Економічний аналіз. Частина 2. Методика комплексного економічного аналізу діяльності суб'єкта господарювання.- Дніпропетровськ: НМетАУ, 2006.- 154с.
2. Шпанковська Н.Г., Король Г.О. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності.- Дніпропетровськ: НМетАУ, 2005.- 56с.
3. Закон України "Об аудиторской деятельности".- К.: Ведомости Верховной Рады.- №44.-2006.- С.570 –579.
4. Закон України від 28.12.94 №334/94-ВР "Про оподаткування прибутку підприємств" за змінами//Баланс.- 2005.- №7.- С.5-84.
5. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні. Постанова НБУ № 493 від 22.12.05 за змінами і доповненнями.- К.: НБУ, 2005.-36с.
6. Пигоров Г.С., Таран Ю.Н., Бельгольский Б.П. Интенсификация творчества.- М.: Профиздат, 1989.-192 с.
7. Тарасевич В.Н. О предмете экономической теории.- Днепрпетровск: Січ, 1997.-113 с.
8. Экономический анализ/Под ред М.И.Баканова, А.Д.Шеремета.- М.: ФиС, 1995.-288 с.
9. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия.- Минск-М.: Экоперспектива, 2004.- 498 с.

10. Калина А.В., Конева М.И., Яценко В.А. Современный экономический анализ и прогнозирование.- Киев: МАУП, 2004.- 272 с.
11. Ивахненко В.М., Горбатов М.И., Львович В.С. Економічний аналіз.- Київ: КНЕУ, 1999.-170 с.
12. Бор М.З. Основы экономических исследований.- М.: ДИС, 1998.-144 с.
13. Крейнина М.Н. Анализ финансового состояния и инвестиционной привлекательности акционерных обществ в промышленности, строительстве и торговле.- М.: ДИС, 1994.- 132 с.
14. Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства.- Київ: КНЕУ, 1999.- 132 с.
15. Каракоз И.И., Самборский В.И. Теория экономического анализа.- К.: Вища школа, 1989.- 225 с.
16. Спасов А.А., Глухов В.В. Экономико-математические методы и модели в планировании и управлении на металлургических предприятиях.- М.: Металлургия, 1992.- 224 с. (Разделы 1.1; 1.3; 1.4; 2.1; 3.5; 3.6).
17. Юзов О.В., Седых А.М. Анализ производственно-хозяйственной деятельности металлургических предприятий.- М.: Металлургия, 2002.- 360с.
18. Козлов И.В. Люди науки. П.П.Семенов-Тянь-Шанский.- М.: Просвещение, 1983.- 96 с.
19. Бельчиков Я.М., Бирштейн М.М. Деловые игры.- Рига: Авотс, 1989.- 304 с.
20. Левченко В.Е., Яковлев Ю.Н., Шпанковская Н.Г. и др. Методические вопросы внедрения и развития игровых методов обучения в техническом вузе /и перевод на англ.яз./. В сб. "XVIII Международный семинар "Игровые методы в образовании и научных исследованиях"".- Киев: МОИИ – КИСИ, 1991.- 268 с.
21. Шпанковская Н.Г., Костанецкий В.В., Бельгольский Б.П. и др. Игровые методы в научных исследованиях и повышении квалификации кадров на металлургических предприятиях /и перевод на англ.яз./. В сб. "XVIII Международный семинар "Игровые методы в образовании и научных исследованиях"".- Киев: МОИИ – КИСИ, 1991.- 268 с.
22. Брянский Г.А., Разу М.Л., Овсянников О.А. Хозяйственные ситуации: Практическое пособие.- М.: Экономика, 1983.- 128 с.
23. Петров В.М. О проблемах негосударственных пенсионных фондов. В сб. "Становлення української економіки".- Дніпропетровськ: ДГУ – ГМетАУ, 1996.- 60 с.

- 24.Таран-Жовнір Ю.М., Охотський В.Б., Шпанковська Н.Г. Відносно змісту державних стандартів вищої освіти. В сб. "Матеріали міжнародної науково-методичної конференції".- Дніпропетровськ-Київ: МОУ–НГАУ, 1997.- 133 с.
- 25.Шпанковская Н.Г. Методические рекомендации для преподавателей системы повышения квалификации кадров на предприятии по использованию активных форм и методов обучения.- Днепропетровск-Никополь: ДМетИ-НЗФ, 1989.- 40 с.
- 26.Шпанковська Н.Г., Пономаренко В.А., Ніколаєв В.Н. Методи активного навчання.Частина 2.- Дніпропетровськ: НМетАУ, 2001.- 46 с.
- 27.Шпанковская Н.Г., Пономаренко В.А. Методические указания для преподавателей по разработке и применению в учебном процессе конкретных ситуаций и производственных задач.- Днепропетровск: ДметИ, 1984.- 16 с.
- 28.Шпанковская Н.Г. Методические указания для преподавателей по структуре и содержанию предметного комплекса методов активного обучения.- Киев: УМК ВО, 1990.- 50 с.
- 29.Шпанковская Н.Г. Методические указания по разбору и анализу конкретной ситуации "Распределение прав и обязанностей в аппарате управления металлургическим предприятием" (для студентов всех специальностей).- Днепропетровск: ДМетИ, 1984.- 12 с.
- 30.Охотский В.Б., Шпанковская Н.Г. Организационно-методические вопросы тестирования. Тезисы научно-методической конференции.- Киев: УИГА, 1994.
- 31.Шпанковская Н.Г. Методические указания по разбору и анализу конкретной ситуации "Распределении прав и обязанностей в аппарате управления цехом" при изучении дисциплины "Организация, планирование и управление предприятием" (для студентов всех специальностей).- Днепропетровск: ДМетИ, 1987.- 16 с.
- 32.Журнал "Аналіз і аудит".
- 33.Щотижневик "Бізнес" (рубрики: "Фінанси", "Банківська справа", аналітичні огляди та інше).

Навчальне видання

Шпанковська Ніна Григорівна
Король Григорета Олександрівна
Петров Валентин Михайлович
Мушнікова Світлана Анатоліївна

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ
Частина 1. Теорія економічного аналізу

Навчальний посібник

Тем.план 2006, поз.

Редактор О.І. Лук'янець

Підписано до друку . Формат .Папір друк. Друк плоский.
Облік.-вид.арк. Умов.друк.арк. .Тираж пр. Замовлення №

Національна металургійна академія України
49600, м.Днепропетровськ- 5, пр.Гагаріна,4

Редакційно-видавничий відділ НМетАУ